

MATICA HRVATSKA
GRČKI I RIMSKI KLASICI

UREDNIK
VELJKO GORTAN

Naslov originala

Θουκυδίδης
Ἐγγραφή
περὶ τοῦ πολέμου
τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων

GRAFIČKI ZAVOD HRVATSKE, ZAGREB

938.5

СИГНАТУРА

TUKIDID

POVIJEST
PELOPONESKOG RATA

PREVEO
STJEPAN TELAR

НАРОДНА
БИБЛИОТЕКА
НИШ

1957
MATICA HRVATSKA
ZAGREB

PREDGOVOR

Od svih vrsta antičke proze najprije se podigla do zamjerne visine historiografija. To je zasluga Tukidida, koji je kratko vrijeme, nakon što je Jonija rodila oca povijesti Herodota, stvorio remek-djelo, jedno od najvećih u antiki. Poslije njegove smrti antička historiografija opada, i nijedan se od njegovih nasljednika ne može s njime mjeriti.

Tukidid se rodio u antičkom selu Halimuntu oko sat i po hoda južno od Atene. Uzima se, da godina njegova rođenja pada oko 460. prije n. e., jer je na početku Peloponeskog rata mogao imati 30 godina. Otac mu je bio Olor, trački doseljenik. Po njemu, a možda i po majci, bio je u rodu s Miltijadom i Kimonom. Posjedovao je zlatne rudnike u Skaptehili u Trakiji. Prihodi odatle omogućavali su mu da putuje po ratištima skupljajući točne podatke o ratu između Atene i Sparte. Anegdota kaže, da je slušao u Olimpiji Herodota kad je taj pred sakupljenim Grcima čitao odlomke iz svoje povijesti, i da je od ganuća proplakao. Herodot je tada rekao njegovu ocu: »Olore, narav tvoga sina žudi za znanjem.« Ta je anegdota zacijelo nastala kasnije, kad je Tukidid već bio glasovit povjesničar. Prema nekim vijestima, bio je učenik govornika Antifonta. Brojni govori, koje je uvrstio u svoju Povijest Peloponeskog rata, potvrđuju, da je bio pod njegovim utjecajem kao i pod utjecajem sofistike, koja je tada bila na vrhuncu svoga razvoja. Prvih četrdeset godina svoga života proveo je što na imanju u Skaptehili, što u Ateni, gdje je živo pratio Periklov politički rad. Ne znamo, da li je tada učestvovao u državnom životu Atene vršeći kakvu službu ili je bio samo promatrač. Tek osme godine Peloponeskog rata, kad je Spartanac Brazida usred zime nenadano napao za Atenjane važan grad Amfipol na tračkoj obali, nalazimo Tu-

kidida kao stratega na čelu dijela atenske mornarice kod otoka Tasa. Na poziv druga, da mu priteče u pomoć, zakasnio je, i Amfipol je pao u ruke Spartancima. Jedino je uspio obraniti amfipolsku luku Ejon. Atenjani ga zato, a možda ujedno i s kojega drugog razloga, okrive zbog veleizdaje i osude na smrt. On se spase od smrti otišavši u prognanstvo. Punih je dvadeset godina proživio izvan svoje domovine, koje na putovanjima skupljajući podatke o ratu, koje u Skaptehili. Kad je Lizandar 404. godine zauzeo Atenu i srušio pirejske zidove, bila je proglašena opća amnestija, i svi su se prognanici mogli vratiti u Atenu. Nije sigurno, da li se Tukidid odmah okoristio tom amnestijom. O svom povratku u Atenu sam govori u V. knjizi svoje Povijesti. Smrt ga je zatekla prije 395. godine. Prema tradiciji, koja se u pojednostima ne slaže, umro je nasilnom smrću u Ateni ili na putu u Skaptehilu. Pokopan je u Kimonovoj grobnici u Ateni. Njegov biograf Markelin kaže, da mu je na grobu bio urezan natpis: TUKIDID OLOROV HALIMUNČANIN i da je tome netko dodao: OVDJE POČIVA. Kako osuđene zbog veleizdaje nije bilo slobodno sahraniti u Ateni, ne zna se, jesu li ga potajno pokopali ili su onamo bile prenijete samo njegove kosti.

Kad je Tukidid umro, njegova je Povijest Peloponeskog rata ostala nedovršena. Sam izriekom kaže, da je kanio opisati dvadeset i sedam godina Peloponeskog rata, koji je trajao od 431. do 404., a njegovo se pripovijedanje prekida godinom 411., koja je tek dvadeseta godina rata. Točno predviđajući, da će taj rat biti težak i sudbonosan, stao je odmah pri njegovu početku skupljati podatke, ali je svoje djelo počeo izrađivati istom nakon njegova svršetka. To vidimo po tome, što na više mjesta u prvim knjigama svoga djela, na pr. I 93, 97, II 65, 100, ukazuje na svršetak toga rata.

Tukididova Povijest Peloponeskog rata podijeljena je u sačuvanim rukopisima na 8 knjiga, od kojih je osma samo prvobitni nacrt, pa zato u njoj i nema uvrštenih govora. Ta dioba ne potječe od Tukidida, nego od kasnijih aleksandrijskih gramatičara. Neki učenjaci tvrde, da Tukididova Povijest nije prvobitno imala onoga jedinstva, što ga ima danas. Može biti. Važna je ipak činjenica, da to jedinstvo postoji i da ga je Tukidid sasvim jasno htio, jer o tome govori u više navrata.

Tukidid je skroz naskroz filozofski obrazovan. Znanstveni duh proniče čitavo njegovo djelo povećavajući mu uvelike vrijednost. On je prije svega čovjek, koji vjeruje, da svijetom upravljaju prirodni zakoni, da je pučko vjersko shvaćanje djetinjasto i da je svatko sam svoje sreće kovač. Vijest, da su mu učitelji bili filozof Anaksagora, govornik Antifont i sofist Gorgija, ne dá se dokazati, ali je vjerojatna, jer nalazimo tragove njihova učenja u njegovu povijesnom djelu. Prema jednom njegovom biografu neki tvrde, da je bio optužen zbog bezboštva. Jasno vidimo, da nije vjerovao u čudesa, niti išta držao do proročišta i proročanstava. Kad je u Ateni izbila kuga, veli on, ljudi se sjetiše nekoga starog proročanstva, koje je bilo najavilo, da će u Ateni nastati lim ós, što znači: glad. Tad su ljudi rekli: »Pogrešno je lim ós, ima biti loim ós, što znači: kuga.« Zatim dodaje: »Kad bi u Ateni kasnije nastala glad, tad bi ljudi opet rekli, da je proročanstvo ispravno, jer kaže, da će u Ateni nastati lim ós, to jest: glad.« Njegovi su nazori na svijet sasvim oprečni shvaćanju Herodotovu, čija je Povijest puna proročanstava, kojima se tumače povijesni događaji.

Svoju Povijest piše Tukidid pragmatički: činjenicama traži prirodne, a ne natprirodne uzroke, ispitujući uvijek uzročnu vezu među događajima. Prirodni razlozi kod ljudi stoje do volje pojedinca i do njegova karaktera. Atenjanin ili Spartanac nesvjesno se pokoravaju baštinjenim običajima i rijetko im se opiru. Tukidid prenosi to od pojedinaca na čitave narode. Uz te moralne uzroke događaja ističe on uvijek i materijalne, kao što su: geografski položaj zemlje, vojna snaga i financijska sredstva. Herodotu je moral najviši zakon povijesti, a Tukidid drži, da moral zaprema malo mjesta u ljudskim djelima, bar što se tiče neposrednog djelovanja na povijesne događaje. On visoko cijeni vrlinu i ističe opasnosti nastale za Heladu zbog moralne iskvarenosti kao posljedice rata. Ipak u duhu svoga vremena tvrdi, da korist vodi svijet. Ta korist, opravdana ili neopravdana, često djeluje na štetu morala.

Herodot, poput našeg Kačića, piše svoju Povijest, da se slavna djela, što su ih izveli bilo Heleni ili barbari, ne zaborave, a Tukididu je njegova Povijest tečevina za uvijek. On ne piše za časovitu nasladu, nego zato, da bi se i kasniji naraštaji okoristili njegovim djelom. Njemu je povi-

jest učiteljica života. Za razliku od predašnjih povjesničara, koji su počinjali od najstarijih, mitskih vremena, on piše povijest svoga vremena, krvavu i nepoštednu borbu između Atenjana i Spartanaca, a starinu spominje samo nuzgredice za objašnjenje prilika svoga vremena. Kudi logografe, koji iznose stare priče, i pjesnike, što žele uljepšati stvarnost. Njemu ništa nije preče od istine. Zato i putuje po bojištima ispitujući ne samo Atenjane, nego i Spartance. Odmah na početku neprijateljstava vidio je, kako sam kaže, da će taj rat biti težak i dugotrajan, jer su protivnici moćni i imaju jake saveznike i obilje sredstava za ratovanje. Zbog toga odmah u početku prikuplja revno podatke o jednima i drugima. U prikazivanju ratnih događaja nastoji biti što nepristraniji. Više mu je do toga, da shvati događaje, nego da o njima izriče svoj sud. Iako aristokrat po rođenju, divi se atenskoj demokraciji, koja ga je prognala i kojoj u početku nije bio sklon. Kad govori o svom prognanstvu, kao da govori o prognanstvu nekoga drugoga. Savršeno poznaje glavni predmet svoga razlaganja: politiku i rat. I u prikazivanju političkih sukoba i u opisivanju ratnih pothvata jasno nam se pokazuje kao čovjek od zanata. Prema starini odnosi se potpuno slobodno. Značajan je primjer toga njegova kritika Homera u početku djela. Kad izlaže događaje svoga vremena, nastoji upoznati prilike vlastitim očima. Ako mu to nije moguće, ispituje obje protivne stranke; tada on nije ni Atenjanin ni Spartanac, nego samo historik. Veliku važnost pridaje geografskim podacima kao okviru povijesnih događaja i u tome gotovo sve istražuje sam; jer nema prethodnika. Nastoji da bude što točniji i u kronologiji. Da izbjegne pogreške zbog različitih grčkih kalendara, upotrebljava za vremensko određivanje prirodne pojave: pripovijeda po zimama i ljetima, što se najbolje slaže s tadašnjim vođenjem rata. Ta godišnja doba dijeli opet na kraće periode, na pr. onda, kad je dozrijevalo žito ili kad su se obavljali poljski radovi. To doduše nije baš najtočnije vremensko određivanje, ali ipak predstavlja napredak prema dotadašnjoj kronologiji. Same događaje prikazuje jasno i nastoji da ih što bolje obrazloži tražeći uvijek logičku vezu između posljedica i uzroka. Zato možemo s pravom reći, da nam je malo koji dio svjetske povijesti tako dobro poznat kao sicil-

ska vojna u Peloponeskom ratu, koju je opisao Tukidid u svome djelu.

Pravi su biseri njegova povijesnog djela brojni govori, koji su uvršteni u prvih sedam knjiga. Pridaje ih pojedinim državnici, da bi što jasnije izložio političku ideologiju njihove stranke. Ako ima pri ruci nečiji stvarno održani govor, nastoji iznijeti ga što vjernije, a ako ne može do njega doći, sastavlja ga onako, kako najbolje odgovara govornikovoj личности, tadašnjoj situaciji i idejama stranke, koju govornik zastupa. Ti govori koji znaju biti dosta dugi, pokazuju vidljiv utjecaj Antifontove retorike.

Tukidid nije samo vrstan povjesničar, nego i velik umjetnik. To se vidi već po kompoziciji njegova djela, koje se u tome sasvim razlikuje od Povijesti Herodotove. Kod Herodota, koji ima bezbroj epizoda i digresija, pripovijedanje teče lagano, čime podsjeća na staru epopeju, a Tukidid je naprotiv kratak i patetičan kao pjesnik tragedije. Uzevši kao zadatak da prikaže borbu između Atene i Sparte za vojničku i političku prevlast u Grčkoj, on ide svome cilju ravno i sigurno bez skretanja i udaljavanja od teme. Sicilska vojna, koja zaprema dvije knjige, napisana je kao zbita drama: prvi uspjesi s nadom u konačnu pobjedu, dolazak Gilipov i smanjeni uspjesi, zatim obrat, porazi i napokon potpun slom. Takav način pripovijedanja snažno djeluje i na današnjeg čitaoca. I pojedini govori, koji su puni političkih refleksija i dubokih zapažanja, odlikuju se jasnom i preglednom strukturom; kratak uvod, opširnija razrada teme i sažet zaključak. Pojedini su dijelovi međusobno čvrsto povezani, tako da je svaki govor zaokružena logička cjelina.

Što se tiče stila, iako Tukidid dosta duguje Gorgiji, Prodik i Antifontu, on mu daje svoj lični, individualni pečat. I u jeziku i u načinu izražavanja Tukidid proširuje tradicionalni oblik i kadšto ga razbija. Smionost njegova izraza često upravo iznenađuje. Nove misli izriče na nov način obogaćujući izražajne mogućnosti grčkoga jezika. U želji, da bude lito sažetiji i pregnantniji, postaje kadšto nejasan. Svoj prozni rječnik obogaćuje mnogim pjesničkim izrazima, neologizmima i arhaizmima. Vrlo je slobodna i njegova sintaksa. Riječi se ne redaju uobičajenim redom, nego potpuno slobodno kao kod

pjesnika. Tipične osobine Tukididova stila jasnije dolaze do izražaja u govorima nego u pripovijedanju događaja.

Tukidid je već u antiki našao nasljedovača. Tu je u prvom redu Ksenofont, za kojega neka tradicija kaže da je objavio njegovo nedovršeno djelo. U svojoj Helenskoj povijesti započinje ondje, gdje je Tukidid stao, t. j. godinom 411. Tukididovu Povijest nastavili su i Teopomp i Kratip, no svi bez prava uspjeha. Tukidid se nije dao nasljedovati.

STJEPAN TELAR

PRVA KNJIGA

VAŽNOST PELOPONESKOG RATA

1. — Tukidid Atenjanin¹ opisao je rat Peloponežana i Atenjana, kako su ratovali jedni s drugima. Počeo je pisati odmah u početku, jer je naslutio, da će biti velik i najvredniji spomena od prijašnjih ratova, zaključujući po tomu, što su jedni i drugi bili na vrhuncu u svakoj pripravi za nj i jer je vidio i ostale Helene² gdje ustaju jedni uz jednu, drugi uz drugu stranu, i to jedni odmah, a drugi tek nakon razmišljanja. To je naime bio doista najveći pokret Helena i jednog dijela barbara, a tako reći i najvećeg dijela svijeta. Događaje prije toga i još starije bijaše nemoguće jasno ispitati poradi starine, ali prema znacima, kojima mogu povjerovati, dok promatram najstarije vrijeme, držim, da ti događaji nisu bili veliki ni po ratovima ni po ostalom.

STARA HELADA

2. — Očito je, da sadašnja t. zv. Helada nije bila u starini stalno naseljena, nego je prije bilo seoba, i pojedina su plemena lako ostavljala svoju zemlju, a silila su ih na to

¹ Pisac se naziva po rodnom gradu *Tukidid Atenjanin* još i u V, 26. Inače stoji samo Tukidid. Ako nastupa kao vojskovođa (tako u IV, 104), dodaje ime očevo: *Tukidid Olorov*.

² Grci su sebe zvali Helenima, a sve druge narode barbarima. Grcima (Graeci) prozvali su ih Rimljani po nekom epirskom plemenu.

druga plemena, kad god ih je bilo više. Trgovine nije bilo, niti su se družili bez straha jedni s drugima ni po kopnu ni preko mora; uživali su svaki od svoga samo koliko su trebali za život, a obilja novaca nisu imali. Nisu ni obrađivali zemlju, jer je bilo nesigurno, kad će odakle drugi tko doći i oteti im je, pogotovo kad nisu imali utvrđenih mjesta. I držeći, da svagdje mogu nabaviti svakodnevnu nužnu hranu, nisu se teško dizali iz svojih sjedišta i poradi toga nisu imali ni moćnih velikih gradova ni ostale obrane. Najveće promjene stanovnika doživljavala je uvijek najplodnija zemlja, koja se sad naziva Tesalija, i Beotija i veliki dio Peloponeza osim Arkadije, a od ostale zemlje što je bilo najbolje. Zbog plodnosti zemlje kod nekih se plemena razvijala veća moć, i među njima je dolazilo do razmirica, poradi čega su onda sami propadali, a ujedno su većma na njih navaljivala strana plemena. Atika je doista od davnine živjela bez buna zbog mršave zemlje i nastavali su je uvijek isti ljudi. Za tu tvrdnju i ovo je dosta jak dokaz, što se ostali gradovi zbog seoba nisu jednako povećali, jer su se iz ostale Helade najmoćniji ljudi, istjerani zbog rata ili bune, utjecali k Atenjanima kao na sigurno mjesto. Postajući građanima, odmah su još od starine povećali njihov grad mnoštvom ljudi, tako da su Atenjani kasnije osnovali naseobine i u Joniji, jer im Atika nije više bila dosta velika.

HELENSKO IME

3. — Ni ovo mi nije najmanji dokaz za slabost starih Helena, što nekoć prije Trojanskoga rata Helada očito nije ništa zajednički izvela. A čini mi se, da ni to ime još nije imala čitava zemlja, nego u vrijeme prije Helena Deukalionova uopće još nije bilo toga naziva, a nadijevali su sebi imena po drugim narodima, najviše po Pelazgima. A kad se Helen i njegovi sinovi osiliše u Ftiotidi, te su ih zvali u pomoć u ostale gradove, pojedinci su se već zbog drugovanja s njim radije zvali Helenima. Ipak dugo vremena nije moglo to ime kod svih prevladati. A svjedoči najviše Homer, jer, premda je živio još mnogo poslije Trojanskoga rata, nigdje ih nije sve tako nazvao, pa ni druge osim Ahilejeva naroda iz Ftiotide, koji su baš i bili prvi Heleni, nego ih u svojim pjesmama zove

Danajcima, Argejcima i Ahejcima. Nije doista ni barbare spomenuo, i to poradi toga, što se ni Heleni, kako mi se čini, nisu nasuprot onima još razlikovali jednim imenom. Heleni dakle, nazvani kako koji po gradovima, i koliko ih se međusobno razumijevalo, a koji su kasnije svi bili tako nazvani, ništa nisu izveli zajednički prije Trojanskoga rata poradi slabosti i međusobne nepovezanosti. Pa i na tu vojnu pošli su zajednički, kad su već više plovili morem.

NAJSTARIJA MORNARICA KRALJA MINOSA

4. — Minos je od onih, za koje po predaji znamo, kao najstariji pribavio sebi brodovlje i zavladao najvećim dijelom sadašnjega helenskog mora, zagospodario Kikladskim otocima i prvi naselio veliku većinu njih otjeravši Karane i postavivši svoje sinove za gospodare. I gonio je gusare s mora, koliko je mogao, naravski zato, da ima veće dohotke.

ZAČETAK I PROŠIRENJE GUSARSTVA

5. — Čim su stari Heleni i oni barbari, koji su stanovali na kopnu uz more i koliko ih je imalo u vlasti otoke, počeli više ploviti jedni k drugima, dadoše se na gusarenje, a vodili su ih najmoćniji ljudi poradi svoje koristi i prehrane slabih. Napadali su i plijenili neutvrđene i poput sela nastanjene gradove i od toga živjeli najveći dio života, a nikako im taj posao nije donosio sramote, nego štaviše i neku čast. To se očituje još i sada kod nekih kopnenih stanovnika, kojima je dika, da to vješto rade. I stari pjesnici svagdje jednako ispijtuju mornare, koji kod njih pristaju, da li su gusari, jer niti su taj posao držali nedostojnim onih, koje su pitali, niti su im to predbacivali oni, kojima je bilo stalo da to doznaju. I na kopnu su plijenili jedni druge. I dosad se veliki dio Helade ravna po starom običaju, kao kod ozolskih Lokrana, Etolaca, Akarnanaca i onih na tom dijelu kopna. Ostalo je tim stanovnicima kopna od negdašnjega gusarenja to, što sa sobom nose oružje.

6. — Sva je naime Helada nosila oružje, jer su im nambe bile neutvrđene i međusobni putovi nesigurni, pa su obično provodili život s oružjem kao barbari. A dokaz neg-

dašnjega i kod svih jednakoga načina života je to, što je još takav običaj u Heladi. Među njima Atenjani prvi odložise oružje i zamijeniše divlji život mekoputnijim. Nema tomu dugo, što su stariji njihovi bogataši poradi udobnosti prestali nositi lanenu donju odjeću i umetanjem zlatnih cvrčaka povezivati kovrčak kose na glavi. Odatle se i kod starijih Jonjana poradi srodstva s njima dugo sačuvao taj ukras. Jednostavnu opet odjeću na sadašnji način prvi su nosili Lakedemonjani, a budući da su i u ostalom jednako živjeli, bogatiji su se građani najviše izjednačili sa svjetinom. Prvi su se i svukli do gola kod tjelesnih vježbi i, skinuvši odjeću pred javnošću, namazali se uljem. A u starini su se borci i kod olimpijskog natjecanja borili opasani oko slabina, i nema mnogo godina, što su od toga odustali. I kod barbara, a najviše kod Azijata, još ih i sada ima, kojima se dijele nagrade u šakanju i rvanju, a to čine opasani. A mogao bi tko navesti i mnogo drugih običaja, kako su stari Heleni živjeli slično kao sadašnji barbari.

7. — Gradovi, koji su u najnovije doba bili osnovani i koji su posjedovali veće obilje novaca, jer su se već više bavili pomorstvom, osnivali su se na samim žalima; zidovima su zatvarali prevlake i poradi trgovine i pojedini poradi otpora protiv susjeda. A stari su gradovi bili zbog dugotrajnoga gusarstva osnovani dalje od mora, i na otocima i na kopnu (jer su plijenili jedni druge i među ostalima one, koji nisu bili pomorci, ali su stanovali blizu obale), i ti su gradovi još do danas nastanjeni u nutrini.

8. — Gusari su osobito bili otočani, kakvi su bili Karani i Feničani, jer su naselili najviše otoka. A dokaz je tomu ovo: Kad su Atenjani u ovom ratu čistili Del od grijeha i uzeli sa sobom ljesove pokojnika, koji su bili na tom otoku, preko polovice je bilo Karana, a prepoznali su ih po ratnoj opremi sahranjenoj zajedno s njima i po načinu, kako ih još sad pokapaju. Kad je Minos uredio brodovlje, lakše se plovilo od jednih do drugih, jer je on tada, kad je naseljavao mnoge otoke, protjerao s njih razbojнике. I ljudi uz more, kad su već stekli više novaca, stalnije su stanovali, a neki, koji su bili bogatiji, svoje gradove i zidovima opasivahu. U želji za dobitkom slabiji su robovali jačima, a moćniji i bogati podvrgavali su sebi manje gradove. Na taj su način otprilike živjeli, kad su u kasnije vrijeme povelj vojnu na Troju.

TROJANSKI RAT

9. — Agamemnon je, kako mi se čini, sakupio vojsku, jer se moću isticao nad tadašnjim vladarima, a ne toliko kao vođa prosaca Heleninih, koji su se obvezali zakletvom Tindareju³. A i oni Peloponežani, koji su najvjerodostojnije primili predaju svojih preda, kažu, da je Pelop najprije poradi silnoga blaga, s kojim je došao iz Azije k siromašnim ljudima, stekao moć i dao zemlji svoje ime, iako je bio stranac, a kasnije su njegovi potomci bili još sretniji, kad je Euristej⁴ u Atici poginuo od Heraklida. Polazeći u boj, Euristej povjeri Atreju, koji mu je bio ujak, kao rođaku Mikenu i vladu (Atrej je slučajno bio pobjegao pred ocem poradi smrti Hrizipove); a kako se Euristej nije više vratio, preuzme Atrej kraljevstvo, i to i s voljom Mikenjana, koji su se bojali Heraklida, i jer se ujedno činilo, da je imućan, pa je ugađao mnoštvu mikenskomu i s voljom onih, kojima je vladao Euristej. Tako su Pelopidi postali moćniji od Perzejida. Meni se čini, da je Agamemnon, preuzevši vlast i postavši ktomu brodovljem daleko moćniji od ostalih, sakupio i poveo vojnu ne toliko zbog ljubavi naroda, nego jer su ga se bojali. Očito je naime, da je sam došao s najviše lađa i neke dao Arkadanima, kako je to posvjedočio Homer⁵, ako je on kome dovoljan svjedok. Ujedno je kod predaje žezla rekao⁶ za njega da vlada mnogim otocima i čitavim Argom. On dakle kao stanovnik kopna ne bi vladao otocima osim onih u blizini (a tih ne bi bilo mnogo), da nije imao kakvo brodovlje. A treba i po toj vojni zaključivati, kakvo je stanje bilo prije nje.

10. — Zbog toga, što je Mikena bila malena, ili ako se koji od tadašnjih gradova sad ne čini važnim, ne može se nitko tim služiti kao sigurnim znakom, pa ne vjerovati, da je ona vojna bila tolika, kolikom su je prikazali pjesnici i

³ Istom je kasnije nastala priča, kako je Tindarej sve prosce Helenine zakletvom obvezao, da će braniti od svake nepravde onoga od njih, koji je dobije za ženu.

⁴ Euristej prisili Keiksa u Trahinu da otjera Heraklide, koji su bili kod njega. Njima pomognu Atenjani, u savezu s kojima pobijede Euristeja i ubiju ga.

⁵ Ilijada, II, 612

⁶ Ilijada, II, 101—109

koliko je priča slavi. Kad bi se naime napustio lakedemonski grad i kad bi ostali samo hramovi i temelji zgrada, mislim, da nakon mnogo vremena potomci nikako ne bi vjerovali u njihovu moć, što se slave tiče. (A ipak oni upravljaju od pet dijelova Peloponeza sa dva dijela i vrhovni su zapovjednici čitavoga Peloponeza i mnogih izvanjih saveznika. No budući da njihov grad nije niti gusto naseljen niti ima hramova i sjajnih zgrada, nego je uređen poput sela na stari način heladski, činio bi se neznatniji.) A kad bi se to isto dogodilo Atenjanima, zaključivalo bi se prema izvanjem izgledu grada, da je dvostruko moćniji nego što jest. Nije dakle opravdano ne vjerovati i gledati više na izvanje lice gradova nego na pravu moć. Treba stoga držati, da je ona vojna bila najveća od svih prijašnjih, ali da zaostaje za sadašnjima. Ako opet treba i tu vjerovati Homerovim pjesmama, koje je on, naravski, kao pjesnik uveličao i iskitio, ipak se i tako ta vojna čini neznatnijom. Spomenuo je, da su od tisuću dvjesto lađa beotske imale po sto i dvadeset ljudi, a Filoktetove po pedeset, prikazujući, kako se meni čini, najveće i najmanje. Veličinu drugih bar nije naveo u popisu lađa. A da su svi sami bili i veslači i borci, pokazao je na Filoktetovim lađama, jer je opisao sve veslače kao strijelce. Nije vjerojatno, da je s njima plovilo mnogo posluge osim posluge kraljeva i najviših dostojanstvenika, pogotovo kad su imali ploviti preko mora s ratnim spravama, a opet nisu imali lađa s palubom, nego su bile uređene na stari način, više gusarski. Gledajući dakle na prosjek između najvećih i najmanjih lađa, čini se, da ih nije mnogo došlo, iako ih je zajednički slala čitava Helada.

11. — A razlogom ne bijaše toliko nestašica ljudi, koliko oskudica novaca. Nemajući naime hrane, povelu su manju vojsku, i to toliku, za koliku su se nadali da će se ratujući prehranjivati odatle. A kad su došli i u boju ih nadvladali (što je jasno, jer ne bi bili sagradili utvrdu oko tabora), čini se, da se ni tu nisu poslužili svom snagom, nego su se u oskudici hrane dali na obrađivanje polja na Herzonezu i na pljačkanje. Stoga su Trojanci, jer su oni bili raspršeni, to lakše deset godina odolijevali njihovoj sili, dorasli u boju onima, koji bi uvijek ostajali. A da su došli s dovoljno hrane i bili na okupu te da nisu plijenili i obrađivali zemlju, nego neprestano vodili rat, bili bi ih lako pobijedili u boju, jer se nisu Trojan-

cima odupirali svi zajedno, nego jednim uvijek nazočnim dijelom vojske, i bili bi osvojili Troju nakon kratkotrajnije opsade i s manje muke. Ali poradi oskudice novaca bilo je sve prije toga slabo, pa i taj baš najznatniji od prijašnjih događaja pokazuje, da djelima zaostaje za svojom slavom i sadašnjim glasom, koji su o njemu pronijeli pjesnici.

SEOBA HELENA

12. — Uostalom, Heleni su se i poslije Trojanskoga rata još selili i osnivali naseobine, tako da se Helada nije mogla smiriti i podići. Povratak Helena iz Troje otegnuo se i prozrokovao mnoge prevrate, a i bune su se većinom dizale u gradovima, zbog kojih su prognanici osnivali nove gradove. Sadašnji su Beočani, šezdesete godine iza zauzeća Ilija, protjerani iz Arne od Tesalaca, naselili sadašnju Beotiju, koja se prije zvala Kadmovom zemljom (jedan dio njih bijaše i prije u toj zemlji, odakle su i pošli u boj pod Ilij), a Dorani su osamdesete godine s Heraklidima zauzeli Peloponez. Jedva se nakon mnogo godina Helada trajno smirila i nije više zbog buna osnivala naseobine. Atenjani su naselili Joniju i veći dio otoka, dok su veći dio Italije i Sicilije i neke krajeve ostale Helade naselili Peloponežani. A sve je to bilo osnovano iz Trojanskoga rata.

SILNICI. RAZVITAK MORNARICE

13. — Kad je Helada postajala moćnija i stala stjecati još više novaca nego prije, ponajviše su u gradovima nastajale silničke vlade. Kako su dohoci postajali veći (prije su bila nasljedna kraljevstva s određenim povlasticama), Helada je gradila brodovlje, i sve su više težili na more. A kaže se, da su Korinćani prvi upravljali brodovima sasvim slično sadašnjem načinu i da su troveslarke bile sagrađene u Heladi najprije u Korintu. Čini se, da je i Samljanima sagradio četiri lađe Aminoklo, korintski brodograditelj. A ima najviše trista godina od Aminoklova dolaska Samljanima do svršetka ovoga rata. Najstariju pomorsku bitku, za koju znamo, zametnuli su Korinćani s Kerkiranima. A ima najviše dvjesto i šezdeset

godina i od te bitke do istoga vremena. Kako su Korinćani stanovali u gradu na prevlaci, uvijek su odvajkada imali trgovinu u svojim rukama, jer su Heleni u starini dolazili u dodir više kopnom nego morem te su općili međusobno preko njihova grada i oni u Peloponezu i oni izvan njega. A bili su moćni novčari, kao što su stari pjesnici posvjedočili, jer su nazivali njihov kraj bogatim. Kad su se Heleni stali više baviti pomorstvom, uništavali su Korinćani gusare, pošto su stekli brodovlje, i vodeći trgovinu, i kopnenu i pomorsku, podigli su svoj grad do velike moći novčanim dohoci. I Jonjani su kasnije imali jaku mornaricu za prvoga perzijskoga kralja Kira i njegova sina Kambiza, te su, ratujući s Kirom, na svom moru imali neko vrijeme prevlast. I Polikrat, samski silnik, podloži sebi u Kambizovo vrijeme jakom mornaricom neke otoke i, osvojivši Reneju, posveti je delskom Apolonu. Fokejani, osnivači Masalijske, pobijedili su u pomorskom boju Kartažane.

14. — To su bile najmoćnije pomorske sile. A čini se, da su se i te, premda su bile mnogo ljudskih vjekova poslije Trojanskoga rata, malo služile troveslarkama⁷, nego su imale još lađe sa pedeset vesala i duge lađe opremljene poput njih. Malo prije Medskih ratova⁸ i smrti Darijeve, koji je zavladao Perzijancima poslije Kambiza, imali su sicilski silnici i Kerkirani mnoštvo troveslarki. To su prije Kserksove vojne bile posljednje pomorske sile vrijedne spomena u Heladi, jer su Eginjani i Atenjani i neki drugi imali neznatnu mornaricu, a od toga mnogo lađa sa pedeset vesala. Kasno iza toga nagovori Temistoklo Atenjane, kad su ratovali s Eginjanima, a ujedno se očekivala provala barbara, da sagrađe sebi brodove, s kojima se i pobiše na moru. Ali oni još nisu imali palube po čitavoj dužini.

⁷ Na početku Peloponeskoga rata Atena je imala 300 troveslarki i 100 odabranih kao pričuvu za obranu luke Pireja. U troveslarki, dužoj 40 do 50 m i širokoj 5 m, bilo je 170 veslača, koji su veslali u 3 reda sjedeći jedni povrh drugih: jedni u hodniku izvan palube, drugi na palubi, a treći ispod palube. Takt za veslanje davao se frulom ili glasom.

⁸ Tako Tukidid naziva *Perzijske ratove*. Taj je naziv i inače bio uobičajen.

15. — Takve su dakle bile mornarice helenske, i one stare i one, koje su kasnije nastale. Stekli su ipak dosta znatnu moć oni, koji su se pobrinuli za novčane prihode i vlast nad drugima. Napadajući brodovima otoke, pokoravali su ih, i najviše su to činili oni, koji nisu imali dovoljno zemlje. Na kopnu nije bilo nikakva rata, kojim bi im moć kako porasla. Sve ratove, koliko ih je bilo, vodili su pojedinci protiv svojih susjeda, a u izvanje ratove daleko od svoje zemlje na zator drugih Heleni nisu polazili. Nisu se naime pokoreni gradovi udruživali s najmoćnijim gradovima, niti su opet Heleni poduzimali vojne kao ravnopravni između sebe, nego su ratovali pojedini susjedi više međusobno. A najviše su se u davnom negdašnjem ratu, koji je izbio između Halkidana i Eretrijaca, razdvojili i ostali Heleni kao saveznici jednih ili drugih.

PERZIJANCI I SILNICI SPREČAVAJU RAZVITAK HELADE

16. — A nastale su jednima odavle, drugima odanle zapreke, da se nisu mogli ojačati. Na Jonjane, kad je njihova moć veoma uznapredovala, zavojšti Kir i perzijska sila, koja je svladala Kreza i sve, što je od rijeke Halisa do mora, te je podjarmila gradove na kopnu, a Darije je kasnije uz pomoć feničke mornarice zavladao i otocima.

17. — Silnici, koliko ih je bilo u helenskim gradovima, pazili su samo na svoj probitak, na svoju osobu i na to, kako će unaprijediti svoj vlastiti dom. Nastavali su gradove gledajući na sigurnost, koliko su najviše mogli, a nisu učinili nikakvo djelo vrijedno spomena, osim ako su pojedini imali što posla sa svojim susjedima [sicilski su naime silnici najviše uznapredovali u moći]⁹. Tako je Helada dugo vremena bila odasvud pritješnjavana, pa nije ni zajednički ništa znatno učinila, a pojedine su se države još manje usuđivale što poduzeti.

⁹ Riječi u uglastim zagrada kasniji su dodatak tekstu.

KONAC SILNIKA. OPREKA IZMEĐU DVIJU VODEĆIH VLASTI: SPARTE I ATENE

18. — Zatim su Lakedemonjani oborili atenske silnike i konačno većinu njih iz ostale Helade kojom su dugo vremena i prije vladali, osim sicilskih silnika. (Lakedemon je naime, pošto su ga naselili sadašnji stanovnici Dorani, imao nakon prevrata za veoma dugo vrijeme, koliko znamo, od davnine ipak i dobar ustav i bio je uvijek bez silnika. Ima već četiri stotine i nešto više godina do svršetka ovoga rata, otkako se Lakedemonjani služe istim ustavom. Poradi toga su bili moćni i određivali su ustave u ostalim gradovima.) Poslije pada silnika u Heladi, ne mnogo godina kasnije dođe na Maratonu i do boja Medana protiv Atenjana. A desete godine poslije njega udari barbarin s velikom vojskom na Heladu, da je podjarmi. Budući da je zaprijetila velika opasnost, Lakedemonjani kao najmoćniji povedu Helene zajednički u boj, a Atenjani za medske provale naume napustiti grad i sa svojim se stvarima ukrcaju u lađe i postanu pomorci. Zajedno odbivši barbarina, ne mnogo kasnije pristanu jedni uz Atenjane, a drugi uz Lakedemonjane: i oni Heleni, što su se odmetnuli od Kralja¹⁰, i oni, koji su s njim zajednički ratovali, jer su to očito bile najmoćnije države. Jedni su od njih bili jaki na kopnu, a drugi na moru. Malo vremena ostane nepomućeno bratstvo u oružju, a zatim sa zavade Lakedemonjani i Atenjani i zarate međusobno uz pomoć saveznika, a i od ostalih Helena, ako bi se koji gdje zavadili, već su se obraćali na jedne od njih. Stoga su se od Medskih ratova sve do ovoga rata, sad sklapajući mir, sad ratujući i međusobno i sa svojim otpalim saveznicima, dobro spremili za rat i vježbajući se u opasnostima postali vještijima.

19. — Lakedemonjani su bili na čelu svojih saveznika, koji im nisu plaćali poreza, nego su tražili svoju korist samo u tome, da njihov ustav bude vlada nekolicine, a Atenjani

¹⁰ U grčkom *basileus* (= kralj) bez ikakva dodatka redovno označuje perzijskoga kralja. Obično se prevodi: *perzijski kralj* ili samo *Kralj*.

su prisvojili s vremenom brodove saveznih gradova osim hij-skih i lezbijskih i svima su odredili da pridonose novaca. Njihova je vlastita spremna za ovaj rat bila veća nego onda, kad su nekoć bili u najljepšem cvatu, a saveznici su im bili ne-taknuti.

RAZLAGANJE O POTEŠKOĆAMA NOVOGA KRITIČKOG POSTUPKA

20. — Najstarije sam dakle događaje našao takve, a teško ih je bilo provjeriti svaki put dokazom po redu, jer ljudi ono, što slušaju o prošlim događajima, ako su i domaći, ipak prihvaćaju jedni od drugih bez istraživanja. Tako vrlo mnogi Atenjani misle, da su Harmodije i Aristogiton ubili Hiparha kao silnika, a ne znaju, da je vladao Hipija kao najstariji od sinova Pizistratovih, a Hiparh i Tesal da su bili njegova braća. Harmodije i Aristogiton nešto su posumnjali, da su ih onoga dana, i to uoči čina, odali Hipiji neki ortaci, pa su od nauma odustali, jer su mislili, da je upućen. Budući da su htjeli, prije nego ih uhvate, nešto izvršiti pa staviti život na kocku, ubiju Hiparha, na koga su se namjerili kod t. zv. Leokorija¹¹, kad je pripremao panatenejsku svečanost. I o mnogom drugom, što još sad postoji i nije se s vremenom zaboravilo, ostali Heleni ne misle pravo, kao na pr. da lakedemonjski kraljevi ne glasuju svaki jednim glasom, nego sa dva i da imaju pitansku četv¹², koje nikad nije ni bilo. Tako se većina ljudi ne trudi oko ispitivanja istine, nego se radije laća onoga, što im je pri ruci.

21. — Ako tko prema spomenutim dokazima bude držao takvim ono, što sam razložio, ponajviše ne će griješiti. Ne će vjerovati ni pjesnicima, koji su te događaje opjevali uvećavajući ih i uljepšavajući, ni piscima priča, koji su ih prikazali više ugodnima za slušanje nego istinitima. Mnogo toga, budući da se ne može pobiti, poradi dugoga vremena izrodilo se u nevjerovatne bajke. Tako će smatrati, da sam te događaje kao stare dovoljno istražio prema najjasnijim znakovima. I ovaj će

¹¹ Prastari hram triju kćeri Leovih, koje je otac žrtvovao za vrijeme gladi, da ublaži božicu Atenu.

¹² Pitana je selo kod Sparte, zapadno od grada.

se rat — premda ljudi drže onaj rat, koji vode, uvijek najvećim, a kad prestanu ratovati, radije se dive starini — ako se prosuđuje po samim činjenicama, pokazati većim od prijašnjih.

22. — Govore, što su ih pojedinci izrekli ili spremajući se na rat ili se već u njemu nalazeći, bilo je teško zapamtiti točno od riječi do riječi, i one, koje sam sâm čuo, i one, koje su mi od druguda odakle javljali. Naveo sam ih onako, kako mi se činilo da bi pojedinci u tadašnjim prilikama rekli najbitnije, držeći se pritom što točnije cjelokupnoga smisla zaista izrečenih govora. Izvršena djela u ratu nisam držao vrijednim opisivati, kako sam ih slučajno od koga doznao, ni kako se meni činilo, nego sam, koliko je moguće točno, ispitao svako pojedino djelo i od onih, u kojima sam sâm učestvovao, i od onih, što sam ih od ostalih čuo. Ali s mukom sam istinu nalazio, jer oni, koji su učestvovali u pojedinim djelima, nisu isto govorili o njima, nego kako je tko bio sklon kojoj stranici ili kako se sjećao. Za slušanje će se možda činiti manje ugodno ono, što od toga nije mitsko, ali oni, koji budu htjeli jasno promatrati prošle događaje i one, koji će se jednom prema ljudskoj naravi tako i slično opet odigrati, bit će zadovoljni, da ih prosuđuju po koristi. Izradio sam svoje djelo više kao *tečevinu za uvijek* nego kao predmet književnog natjecanja za trenutačno slušanje.

VAŽNOST PELOPONESKOG RATA I PRAVI NJEVOV UZROK

23. — Od prijašnjih pothvata najveći je bio Medski rat, i taj je ipak bio brzo odlučan u dvije pomorske i dvije kopnene bitke.¹³ Trajanje ovoga rata veoma se produžilo, i Helenida je u njemu doživjela stradanja, kakvih nije inače iskusiła za jednako vrijeme, jer niti su bili osvojeni i opustošeni toliki gradovi, jedni od barbara, drugi od njih samih u međusobnom ratu — ima gradova, koji su za osvajanja promi-

¹³ Dvije pomorske bitke bile su: kod Salamine pod zapovjedništvom Temistoklovim i druga kod rta Mikale, a dvije kopnene bitke: na Maratonu i kod Plateje, gdje pogine i sam perzijski vojskovođa Mardonije.

jenili i stanovnike — niti je bilo tolikoga bijega ljudi i pokolja, koliko u samom ratu, toliko poradi buna. I ono, o čemu se prije čulo pripovijedati, ali je činjenicama bilo rjeđe utvrđeno, ne postade nevjerojatno. To su bili potresi, koji su i zahvatili veoma veliki dio zemlje i bili izvanredno žestoki, pa pomrčine sunca, koje su se dogodile češće nego se pamtilo iz prijašnjega vremena, zatim negdje velike suše i odatle strašna glad i kužna bolest, koja je mnogo naškodila i uništila veliki dio ljudi. To je naime sve u ovom ratu zajedno provalilo. Rat su započeli Atenjani i Peloponežani prekršivši tridesetgodišnje primirje, koje su sklopili iza zauzeća Eubeje. A zašto su ga prekršili, na prvom sam mjestu naveo uzroke i razmirice, da ne bi tko jednom zapitao, iz čega se porodio toliki rat među Helenima. Najistinitijim uzrokom, ali koji se najmanje spominje, držim to, što su Atenjani postajali moćni i zadavali straha Lakedemonjanima te ih natjerali u rat. A uzroci, koji se javno spominju, poradi kojih su jedni i drugi prekršili primirje i stupili u rat, bijahu ovi:

DRUGI UZROCI RATU: EPIDAMNO SE BEZUSPJEŠNO OBRAĆA NA KERKIRU, A ZATIM NA KORINT, KOJI POŠALJE POMOĆ

24. — Epidamno je grad s desne strane onomu, koji plovi u Jonski zaljev. Blizu njega stanuju barbari Taulančani, ilirski narod. Taj su grad naselili Kerkirani, a vođa naseljenika bio je Falije Eratoklidov rodom Korinčanin, jedan od potomaka Heraklovih, koga su po starom običaju pozvali iz grada matice. A naselili su ga i neki Korinčani i drugi dorskoga plemena. S vremenom je Epidamno postao veoma moćan i napučen. Ali pošto je bilo nutarnjih nemira za mnogo godina, kako se kaže, u nekom su ih ratu svladali susjedni barbari i lišili velike moći. I na koncu prije ovoga rata puk istjera plemiće, a oni su, vrativši se s barbarima, plijenili građane na kopnu i na moru. Kako su Epidamnjanima u gradu bili u stisci, pošalju poslanike u Kerkiru¹⁴ kao u svoj matični grad

¹⁴ Kerkira se zove od 4. stoljeća prije naše ere, a starije je ime Korkira, navodno homerski otok Sherija, zemlja Feačana, a sad otok Krk.

moleći ih, neka ne daju, da ih uništavaju, nego neka izmire bjegunce s njima i dovrše rat s barbarima. A to su ih molili sjedeći kao pribjegari u Herinu hramu. Kerkirani ne uslišaju njihovu poniznu molbu, nego ih pošalju kući neobavljena posla.

25. — Kad su Epidamnjanima uvidjeli, da im od Kerkirana nema pomoći, bili su u neprilici. Da se izbave iz tadašnjega položaja, pošalju poslanike u Delfe i upitaju boga, da li bi predali grad Korinćanima kao osnivačima i kušali od njih dobiti kakvu pomoć. A bog im naloži, da im predadu grad i uzmu ih sebi za vođe. Kad su Epidamnjanima došli u Korint, predadu im, prema riječima proročišta, grad kao njihovu naseobinu izjavljujući, da je njihov osnivač iz Korinta. Otkrivajući im proročanstvo molili su ih, neka ne dopuste, da ih uništavaju, nego neka ih zaštite. Korinćani opravdano obećaju pomoć držeći, da su oni njihova naseobina isto tako kao kerkirska, a ujedno i iz mržnje prema Kerkiranima, jer su ih oni omalovažavali, premda su bili njihovi naseljenici. U zajedničkim svečanim skupštinama nisu im davali uobičajene počasne darove niti su Korinćaninu prepuštali svečani početak žrtava kao ostale naseobine, nego su ih prezirali. I s obzirom na novac bili su u ono vrijeme ravni najbogatijim Helenima, a ratnom spremom još moćniji. Mornaricom su ih kadšto daleko natkriljivali, jer su se ponosili i time, što su prije na Kerkiri stanovali Feačani, koji su bili brodovljem na glasu. Stoga su se još više trudili oko mornarice i bili su moćni, jer su imali sto i dvadeset troveslarki, kad su počeli ratovati.

26. — Tužeći se dakle na sve to, Korinćani su rado slali pomoć u Epidamno i oglašivali neka pođe kao naseljenik tko hoće. Kao posada odu neki od Ampračana, Leukašana i od njih samih. Otputuju kopnom u Apoloniju, korintsku naseobinu, u strahu pred Kerkiranima, da ih ne bi priječili u prijevodu morem.

A kad su Kerkirani čuli, da su naseljenici i posada došli u Epidamno i da se naseobina stavila pod korintsku zaštitu, ljutili su se. Zaplove odmah sa dvadeset i pet lađa i kasnije s ostalim brodovljem. Uvredljivo su nalažali Epidamnjanima, neka prime natrag bjegunce — epidamnjanjski su naime bje-

gunci došli u Kerkiru i pokazujući grobove¹⁵ pozivali se na srodstvo, koje ih otprije veže, te su molili Kerkirane da ih natrag odvedu — i neka otjeraju posadu, koju su poslali Korinćani, a tako i naseljenike. Ali Epidamnjanima ništa od toga ne poslušaju. Kerkirani dakle udare na njih sa četrdeset lađa uzevši bjegunce, da ih natrag dovedu, i povedu sa sobom Ilire. Udarajući tabor pred gradom oglase, tko hoće od Epidamnjanana i stranaca, neka ode bez štete. A ako ne će, da će s njima postupati kao s neprijateljima. Kad oni nisu slušali, Kerkirani stanu opsjedati grad, koji leži na prevlaci.

27. — A Korinćani, kad su im iz Epidamna došli glasnici javljajući o opsjedanju, spremali su se na vojnu oglašujući ujedno, tko hoće, neka pođe kao naseljenik u Epidamno uz potpunu ravnopravnost. Ako tko ne će odmah da plovi, a želi učestvovati u naseobini neka plati pedeset korintskih drahmi¹⁶ i neka čeka. Bilo je mnogo i onih, koji su odmah plovili, i takvih, koji su uplaćivali novac. Zamole i Megarane, da ih isprate lađama, ako bi ih možda Kerkirani priječili u plovidbi. Oni su se spremali da plove s njima sa osam lađa, a od Kefalenjana Paljani sa četiri lađe. Zamole i Epidaurane, koji im dadu pet lađa, a Hermionjani jednu, Trezenjani dvije, Leukašana deset i Ampračani osam. Od Tebanaca i Flijunčana zatraže novaca, a od Elejana prazne lađe i novaca. Samih Korinćana spremalo se trideset lađa i tri tisuće oklopnika.

28. — Kad su Kerkirani saznali za te pripreme, stigavši u Korint s lakedemskim i sikionskim poslanicima, koje su uzeli sa sobom, pozivali su Korinćane, da odvedu posadu u Epidamno i naseljenike, jer nemaju prava na Epidamno. A ako sebi prisvajaju kakvo pravo, voljni su stvar povjeriti pravorijeku gradova u Peloponezu, koje jedni i drugi zajednički odrede. I kojima bude dosuđeno, da je to njihova naseobina, neka ti njome gospodare. Htjeli su to prepustiti i proročištu u Delfima, ali rata nisu dopuštali započinjati. A ako ne će, rekoše, da će i sami biti prisiljeni, budu li oni činili nasilje, ogledati se radi svoje koristi za prijateljima, koje oni ne žele, i to radije za drugim prijateljima, a ne za onima, što ih

¹⁵ T. j. grobove svojih pređa.

¹⁶ Korintska se drahma prvobitno odnosila prema atičkoj kao 5 : 3 (imala je 10 obola, a atička 6).

sad imaju. Korinćani odgovore, ako povuku brodove i barbare od Epidamna, da će o tome vijećati; prije ne bi bilo probitačno, da ovi njih podsjedaju, a da oni traže pravdu. Kerkirani su naprotiv govorili, ako i oni povuku svoje ljude iz Epidamna, da će to učiniti. Spremni su i na to, da jedni i drugi ostanu na svome mjestu i sklope primirje, dok se ne riješi spor.

POMORSKA BITKA KOD LEUKIMNE

29. — Ali Korinćani nisu htjeli ništa od toga slušati, nego, kad su im lađe bile opremljene i kad su stigli saveznici, pošalju najprije glasnika, da navijesti rat Kerkiranima. Krenuvši sa sedamdeset i pet lađa i dvije tisuće oklopnika¹⁷, plovili su prema Epidamnu, da ratuju s Kerkiranima. Brodovima su zapovijedali Aristej Pelihov, Kalikrat Kalijin i Timanor Timantov, a pješastvom Arhetim Euritimov i Izarhida Izarhov.

Kad su stigli do Akcija u anaktorijskoj zemlji, gdje je hram Apolonov na ulazu u Amprački zaljev, Kerkirani im pošalju ususret glasnika u čamcu, da im zabrani ploviti protiv njih. Ujedno stanu napunjati lađe ljudima i stare lađe poprave, tako da su bile plovne, a ostale opreme. Kad glasnik nije donio od Korinćana nikakvo pomirenje, a oni ukrcali momčad na lađe, kojih je bilo osamdeset (jer je četrdeset lađa opsjedalo Epidamno), pođu im u susret i svrstavši se u bojni red pobiju se na moru. Kerkirani premoćno pobijede i unište petnaest korinćanskih lađa. Istoga se dana dogodi, da su i oni, koji su opsjedali Epidamno, prisilili grad na predaju uz uvjet, da im predadu strance, a Korinćane da drže pritvorene, dok odluče kako drugačije.

30. — Poslije pomorske bitke Kerkirani podignu pobjedni znak¹⁸ na Leukimni, predbrežju na Kerkiri, te ostale ljude, koje su zarobili, poubijaju, a Korinćane su držali u zatvoru.

¹⁷ Oklopnik je bio pješak s teškom opremom, koji se borio u zatvorenoj falangi s oružjem za boj izbliza, a svrha mu je bila, da probije neprijateljske redove i tako pobijedi. Imao je dugo koplje udešeno za bodenje, a ne za bacanje, i za navalu još mač. Za obranu mu je služio veliki jajoliki štit, mjedeni oklop, kaciga i nazuvci.

¹⁸ Pobjedni znak podizao se na bojištu kao spomenik na neprijatelja natjeranoga u bijeg i na vlastitu pobjedu, a sastojao se od nagomilanoga neprijatelju otetoga oružja.

Kad su se kasnije Korinćani i njihovi saveznici svladani povukli s lađama kući, gospodarili su Kerkirani čitavim morem u onim krajevima i, otplovivši u Leukadu, korinćansku na seobinu, opustoše zemlju i zapale Kilenu, elejsko пристаниšte, jer su oni pomogli Korinćanima lađama i novcem. Najveći dio vremena poslije pomorske bitke gospodovali su morem i napadajući korinćanske saveznike uništavali ih, dok nisu Korinćani u toku ljeta poslali brodove i vojsku, jer su im saveznici stradavali. Utaborili su se kod Akcija i oko Himerija u Tesprotiji, da zaštite Leukadu i ostale gradove, koji su im bili prijatelji. Njima nasuprot udare tabor i Kerkirani kod Leukimne s lađama i kopnenom vojskom. Nisu navaljivali ni jedni ni drugi, nego su to ljeto stajali jedni protiv drugih, a kad je već bila zima, pođu kući jedni i drugi.

KERKIRANI I KORINĆANI POŠALJU POSLANIKE U ATENU, KOJA SE ODLUČI ZA OBRAMBENI SAVEZ S KERKIROM

31. — Čitavu tu godinu poslije pomorske bitke i slijedeću Korinćani su žestoko vodili rat s Kerkiranima, gradili lađe i spremali se veoma revno na pomorsku vojnu skupljajući i iz samoga Peloponeza i iz ostale Helade veslače i snubeći ih za plaću. Kerkirani, doznavajući za njihove pripreme, bojali su se pa (budući da nisu bili u savezu ni s kim od Helena i nisu pristupili savezu ni s Atenjanima ni s Lakedemonjanima) odluču otići k Atenjanima, da im budu saveznici i da kušaju od njih postići za sebe kakvu korist. A Korinćani, saznajući to, dođu i sami u Atenu, da pregovaraju preko poslanika, da ne bi njihova mornarica, združivši se s kerkirskom, bila zaprekom, da dovrše rat, kako žele. Kad se sastala pučka skupština, dođu da govore jedni protiv drugih. Kerkirani rekoše ovo:

32. — »Pravedno je, Atenjani, da oni, koji dolaze k susjedima, da ih mole za pomoć, kao što i mi sada, ako ih nisu prije zadužili ni velikim dobročinstvima ni savezništvom, najprije njih uvjere, da mole ono, što je i njima od najveće ko-

risti, a ako ne, da im bar nije na štetu, i da će im poslije dugovati trajnu zahvalnost. Ako od toga ništa jasno ne dokažu, neka se ne ljute, ako ne budu imali uspjeha. Kerkirani su nas poslali vjerujući u to, da će vam pružiti jamstvo za svoju molbu za savezništvo. Naše vladanje prema vama nije bilo u skladu s našom potrebom i za naše prilike u sadašnjem času bilo je beskorisno. Premda nismo nikad u prijašnje vrijeme htjeli biti ničiji saveznici, sad smo došli, da za to zamolimo druge, i ujedno smo baš poradi toga ostali osamljeni u sadašnjem ratu s Korinćanima. I to, što se prije činilo našom razboritošću, što se nismo u savezništvu s drugima zajedno izvirgavali opasnostima prema tuđoj odluci, sad se to pokazuje kao nerazboritost i slabost. Doduše u prijašnjoj smo pomorskoj bici sami suzbili Korinćane. Budući da kreću na nas s većom silom iz Peloponeza i ostale Helade, a mi vidimo, da ih nismo kadri svladati samo vlastitom snagom, i budući da je pritom velika opasnost, ako padnemo pod njihovu vlast, nužda nas nagoni, da molimo pomoć i od vas i od svakoga drugoga. I oprostite nam, ako se to usuđujemo u opreci s prijašnjom povučenošću ne zbog zloće, nego zbog pogrešna mišljenja.

33. — Ako nas budete slušali, naša će vam molba biti lijepa prilika u mnogom pogledu; najprije, jer ćete pomoći onima, koji trpe nepravdu, a drugima ne štode, a zatim, pri tekavši u pomoć nama, koji se nalazimo u najvećoj opasnosti, ubirat ćete našu najveću zahvalnost, jer ćemo se uvijek toga sjećati i javno iznositi dokazom. Mornaricu imamo iza vaše najveće. I promislite, koja je sreća rjeđa ili koja za neprijatelje bolnija, ako moć, koju biste vi držali vrijednom mnogo novaca i zahvalnosti, dolazi nudeći se sama i predaje vam se bez opasnosti i troška, a k tomu vam donosi pred svijetom velikodušnost i zahvalnost onih, koje ćete braniti, i vama samima snagu. Sve to skupa dogodilo se od pamtivijeka tek nekolicini, i malo ih je, koji moleći savezništvo isto tako daju sigurnost i ugled onima, koje prizivaju, kao što će i sami to primiti stupajući u savez. A ako tko od vas misli, da do takva rata, u kojem bismo vam bili od koristi, ne će doći, vara se u mišljenju i ne opaža, da su Lakedemonjani iz straha pred vama željni ratovanja i da Korinćani, koji

kod njih mnogo mogu i vama su neprijatelji, sad udaraju najprije na nas, prije nego navale na vas, da ne bismo kao zajednički neprijatelji složno ustali protiv njih, pa da prije ne pogriješe u dvojem: ili da unište nas ili da sebe ojačaju. Naš je dakle posao, da to predusretremo time, što vam nudimo savez, a vaš, da ga prihvatite, te da radije prvi na njih navalimo nego da se branimo.

34. — Ako budu govorili, da nije pravedno, što vi zaštićujete njihove naseljenike, neka znaju, da svaka naseobina, ako se s njom dobro postupa, štuje svoju maticu, a ako joj se čini nepravda, otuđuje se od nje, jer se ne šalju naseljenici u naseobinu, da budu robovi, nego ravnopravni onima, što ostaju. A da su nam činili nepravdu, jasno je. Kad smo ih pozvali pred sud poradi Epidamna, htjeli su se riješiti optužbi radije ratom nego ravnopravnom presudom. Vama neka bude opomena to, što čine nama svojim suplemenjacima, da se ne date zavesti od njih prijeverom i da njihovu izravnu molbu ne saslušate. Onaj, koji osjeća najmanje pokajanja poradi toga, što je ugađao protivnicima, može najsigurnije živjeti.

35. — A ne ćete prekršiti ni ugovore s Lakedemonjanima primajući nas, koji nismo ničiji saveznici, jer je u ugovorima rečeno, da je onomu od helenskih gradova, koji nije ničiji saveznik, slobodno pristupiti jednima ili drugima od vas, kako mu je milo. Strašno će biti, ako njima bude moguće napunjati svoje brodove ljudima svojih saveznika, i još k tomu iz ostale Helade, štaviše ljudima vaših podanika, a nas sprečavati u naumljenom savezu i u pomoći od kuda druguda, i ako vam budu upisali u grijeh, da smo vas uvjerali o onome, što molimo. Mnogo ćemo vas više kriviti, ako vas ne nagovorimo, jer ćete odbiti nas, koji smo u opasnosti i nismo vam neprijatelji, a ne ćete spriječiti ove, koji su vam neprijatelji i na vas navaljuju, nego ćete pustiti, da povećaju svoju moć i iz vaše države. To nije pravedno, nego ili njima uskratite plaćenike iz svoje države ili i nama šalžite pomoć, kako god budete uvjereni, a najviše tako, da nas javno primite u savez. Upućujemo vas na mnoge koristi, kao što smo u početku rekli. Najveća je ta, što imamo iste neprijatelje (to je najsigurnije jamstvo), i to ne slabe, nego takve, koji mogu

naškoditi onima od nas, koji se iznevjere. Ne može vam biti ravnodušno, ako se izjalovi savez, koji vam nudimo, i to pomorski, a ne kopneni, nego u prvom redu treba, ako možete, da nikome drugom ne puštate da stekne brodove, a ako ne možete, da onoga, koji je najjači, imate za prijatelja.

36. — I komu se čini, da se to doduše priznaje korišću, ali se boji, da nagovoren time ne prekrši ugovor, neka zna, da će njegov strah, ako ima za sobom moć, još više uplašiti protivnike, dok će smionost, koja je slaba, ako nas ne primite, još više osmjeliti moćne neprijatelje. A neka zna i to, da se sad ne odlučuje više o Kerkiri nego o Ateni i da ne misli Ateni najbolje, kad kod rata, koji je na pomolu i tek što nije izbio, gleda na neposrednu sadašnjost i oklijeva dobiti još i utvrđeno mjesto, s kojim se uz najveće posljedice živi u prijateljstvu i ratuje. Ono leži zgodno za plovidbu iz Italije i iz Sicilije, tako da odanle može spriječiti mornarici da stigne k Peloponežanima, a odavle je onamo propustiti, te je i za ostalo od najveće koristi. Po ovim najkraćim glavnim crtama, i u cijelosti i pojedince, možete uvidjeti, da nas ne smijete odbiti. Tri su spomena vrijedne pomorske sile među Helenima: vaša, naša i korinthska. Ako pustite to, da se dvije mornarice sjedine u jednu, i ako Korinćani najprije nas svladaju, borit ćete se na moru protiv Kerkirana i Peloponežana zajedno. A primite li nas u savez, borit ćete se protiv njih brodovima, koji će biti pojačani našima.«

Tako su rekli Kerkirani. A Korinćani poslije njih počnu ovako:

37. — »Budući da su Kerkirani govorili, ne samo da ih primite u savez, nego i to, da im mi nanosimo nepravdu i nepravdo s njima ratujemo, nužno je, da i mi vas najprije podsjetimo na ovo oboje pa onda prijedemo na ostali govor, da biste naš opravdani zahtjev što sigurnije unaprijed znali i molbu ovih ne bezrazložno odbili.

Kažu, da poradi razboritosti nisu nikad prihvatili ničiji savez. Tako su postupali iz opakosti, a ne zbog čestitosti, jer nisu htjeli imati u svojim nepravdama nikakva saveznika ni svjedoka, koga bi pozivali k sebi i stidjeli se. A i njihov grad, koji ima neovisan položaj, dopušta im, da budu radije suci

onoga, čime nekomu štode, nego da postupaju po ugovorima zato, što vrlo rijetko plove k susjedima, već ponajviše primaju ostale, kad od nužde pristaju. Razlog njihova tobožnjeg nepristajanja u savez nije to, da ne učestvuju u nepravdama s drugima, nego da sami za se čine nepravdu i da se služe nasiljem, kad god budu jači, pa gdje god što potajno steknu, ako gdje što ugrabe, da se ne stide. A da su oni poštene ljudi, kao što kažu, koliko im susjedi mogu manje naškoditi, toliko bi im bilo moguće očitije pokazivati svoju pravičnost dopuštajući i prihvaćajući pravdu.

38. — Ali nisu takvi ni prema ostalima ni prema nama i, premda su naši naseljenici, sasvim su se odmetnuli i sad s nama ratuju govoreći da ih nismo poslali u naseobinu, da zlo trpe od nas. A mi kažemo, da ih ni mi sami nismo naselili, da nas vrijeđaju, nego da im budemo vođe i da nas štiju, kako se pristoji. Ostale nas dakle naseobine cijene, i najviše nas ljube naseljenici. Tâ jasno je, ako smo većini po volji, a ovima se jedinicima bez razloga ne milimo, da ne bismo s njima ratovali ovako neobično, kad nam ne bi činili neku naročitu nepravdu. A bilo bi lijepo, sve da i griješimo, da puste našoj srdžbi, a za nas bi bila sramota silom suzbiti njihovu umjerenost. Iz obijesti i kao moćni bogatuni zgriješili su protiv nas u mnogim drugim slučajevima i na Epidamnno se nisu osvrtnali, dok je bio u zlu, a kad smo mu mi došli u pomoć, zauzeli su ga i silom ga drže.

39. — I kažu, da su se prije htjeli podvrći sudskoj odluci. Ali u tome treba da se čini, da ima neku riječ ne onaj, koji je premoćan i koji ide na sud iz sigurnosti, nego onaj, koji je jednak u djelima kao i u riječima prije rasprave. A ovi to nisu htjeli, prije nego su podsigli mjesto, nego, kad su vjerovali, da mi ne ćemo ostate po strani, tad su onako lijepo ponudili, da se to riješi sudskom odlukom. Ovamo su došli, premda su ne samo sami ondje griješili, nego i vas sad mole, ne da im budete saveznici, nego da zajedno s njima činite nepravdu i da ih primite, kad ste već s nama u razmirici. Njima je trebalo obratiti se na vas tada, kad su bili sasvim sigurni, a ne, kad su nama učinili nepravdu, a sami su u opasnosti. I budući da tada niste učestvovali u njihovoj moći, ne ćete im sad priteći u pomoć; premda ste daleko od njihovih

pogrešaka, ipak ćemo vas jednako okrivljivati, da zajednički snosite i posljedice, kao da ste davno sjedinili svoju moć s njihovom.

40. — Jasno smo dakle pokazali, da dolazimo k vama s opravdanim prigovorima, a ovi da su nasilnici i lakomci. Treba dokazati da ne biste pravo činili, kad biste ih primili u savez. Ako je naime u ugovorima i rečeno,¹⁹ da je slobodno državama neupisanim u savez pristupiti kojoj od obiju stranaka tko hoće, ugovor ne vrijedi za one, koji pristupaju na štetu drugih, nego za onoga, koji moli sigurnost ne krnjeći prava drugoga i koji ne će onima, koji ga prime, ako su razboriti, prouzrokovati rat mjesto mira. A to biste vi sad doživjeli, ako nas ne biste slušali, jer ne biste samo ovima postali pomagači, nego i nama mjesto saveznika neprijatelji. Nužno je, ako idete s njima protiv nas, da se oni i ne brane bez vas. Stoga je opravdano, da vi stanete sasvim postrance od obojih, a ako to ne ćete, da naprotiv idete s nama protiv njih (s Korinćanima ste upravo u savezu, a s Kerkiranima niste nikad bili ni privremeno) i da ne uvodite običaj, da primete odmetnike drugih. Kad su se odmetnuli Samljani, mi nismo glasovali protiv vas. Dok su ostali Peloponežani podvojeno glasovali, da li im treba pomagati, mi smo protiv njih jasno izjavili, da svatko može kazniti svoje saveznike. Ako doista hoćete primati i štititi one, koji čine neko zlo, očito će koji i od vaših podanika, ne slabiji od njih, pristupiti k nama, i tako ćete ustanoviti običaj više protiv sebe nego protiv nas.

41. — Ove dakle sasvim opravdane razloge iznosimo pred vas, dovoljne po helenskim običajima, ali i opomenu i ovakvu molbu za uslugu, za koju, premda vam nismo neprijatelji da vam škodimo, niti opet prijatelji, da se njom prijateljski koristimo, ipak kažemo da je u sadašnjem času treba uzvratiti. Kad ste nekoć oskudijevali ratnim lađama u ratu s Eginjanima (prije Medskih ratova), dobili ste od Korinćana dvadeset lađa. To dobročinstvo i ono protiv Samljana, kojima poradi nas Peloponežani nisu pomogli, pribavilo vam je pobjedu nad Eginjanima i kaznu Samljana. I to se dogodilo u takvim pri-

¹⁹ O tome, da li je sklapanje saveza Atene s Kerkirom kršenje ugovora, Tukidid ne izriče svoga vlastitoga mišljenja.

likama, kad ljudi idući protiv svojih neprijatelja za sve drugo ne mare, samo da pobijede. Drže prijateljem onoga, koji pritiče u pomoć, makar on prije toga bio i neprijatelj, a neprijateljem onoga, koji im se usprotivi, makar on slučajno bio i prijatelj, jer i prijateljske veze manje cijene iz želje, da odmah pobijede.

42. — To uzmite na um, i neka mladi poučen od starijega drži pravednim, da nam uzvraća jednako jednakim, i neka ne pomisli, da se tako doduše opravdano govori, ali, ako bude ratovao, da je drugo korisno. Korist ponajviše dolazi od onoga, u čemu netko najmanje griješi, i budući rat kojim vas Kerkirani plaše i pozivaju, da činite nepravdu, još je nejasan, i nije vrijedno, da potaknuti time stupite u već očito, a ne buduće neprijateljstvo s Korinćanima. Pametnije je i prijašnje sumnjičenje poradi Megarana radije uništiti (jer posljednja usluga u zgodan čas, ako je i manja, može odstraniti veću tužbu). Nemojte se dati namamiti ni time, što vam obećavaju moćno savezničko brodovlje. Ne činiti naime nepravdu sebi ravnima čvršća je moć nego dati se skloniti odmah na otvoreni rat i više posjedovati uz opasnosti.

43. — Budući da se mi nalazimo u prilikama, u kojima smo u Lakedemonu izjavili, da svatko smije kazniti svoje saveznike, molimo vas sad, da to isto činite nama i, premda ste se koristili našim glasovanjem, da nam ne naškodite svojim zaključkom. Vratite nam milo za drago uvidjevši, da je to ona zgoda, u kojoj je onaj, koji pomaže, najveći prijatelj, a tko se usprotivi, neprijatelj. Ove evo Kerkirane niti primajte za saveznike preko naše volje niti im pomazite u njihovoj nepravdi. Tako radeći, učinit ćete ono, što dolikuje, i zaključit ćete najbolje za sebe same.«

44. — Tako su rekli i Korinćani. A Atenjani, saslušavši jedne i druge, pošto se dvaput sastala skupština, u prvoj odobre jednako riječi Korinćana i Kerkirana, a u drugoj se predomisle i zaključe, da ne sklope takav savez s Kerkiranima, da bi imali iste neprijatelje i prijatelje (jer kad bi Kerkirani zahtijevali, da plove zajedno s njima protiv Korinta, pogazili bi ugovor s Peloponežanima), nego sklope s njima obrambeni savez, da pomažu jedni drugima, ako tko bude htio udariti na Kerkiru ili na Atenu ili na njihove saveznike. Či-

nilo se, da će i tako doći do rata s Peloponežanima, pa nisu htjeli Kerkiru s tolikom mornaricom prepustiti Korinćanima, nego su željeli, da oni udare što žešće jedni na druge, pa da s oslabljenima, ako bude kad trebalo, i Korinćanima i s ostalima, koji imaju mornaricu, stupaju u rat. Ujedno im se činilo, da taj otok zgodno leži na putu prema Italiji i Siciliji.

45. — U tom smislu prime Atenjani Kerkirane u savez. Kad su Korinćani otišli, pošalju Kerkiranima ne mnogo kasnije deset lađa u pomoć. A zapovijedali su im Lakedemonije Kimonov, Diotim Strombihov i Proteja Epiklov. Nalože im, da se ne bore na moru s Korinćanima, ako ne budu napadali na Kerkiru i htjeli se iskrcati ondje ili na kojem od njihovih mjesta. To neka sprečavaju svom silom. Nalože im to poradi toga, da ne krše ugovora.

Atenske dakle lađe stignu u Kerkiru.

46. — Kad su se Korinćani spremili, napadali su na Kerkiru sa sto pedeset lađa. A bilo je deset lađa elejskih, megarskih dvanaest, leukadskih deset, ampračkih dvadeset i sedam, anaktorska jedna i devedeset lađa samih Korinćana. Zapovjednici su im bili i iz pojedinih gradova i od Korinćana Ksenoklid Eutiklov sa četiri druga. Kad se približe kerkirskom kopnu ploveći od Leukade, usidre se u Himeriju u tesprotskoj zemlji. To je luka, a grad Efira leži više nje dalje od mora u eleatskom kraju Tesprotije. Kraj nje utječe u more Aheruzijsko jezero, a kroz Tesprotiju teče rijeka Aheront i utječe u to jezero od kojega ima i ime. Rijeka Tijamis teče na granici među Tesprotijom i Kestrinom. Između tih rijeka diže se predbrežje Himerij. Korinćani dakle pristanu tu na kopno i udare tabor.

47. — Kad su Kerkirani doznali, da oni plove protiv njih, ukrcaju momčad na sto i deset lađa, kojima su zapovijedali Mikijad, Ezimid i Euribat, i utabore se na jednom od otoka, koji se zovu Sibota. I atičkih deset lađa bijaše stiglo onamo. Na predbrežju Leukimni stajala je pješaka vojska i od Zakinćana tisuću oklopnika, što su došli u pomoć. A imali su i Korinćani na kopnu mnogo barbara, koji su im pritekli u pomoć, jer su tamošnji kopneni stanovnici odvajkada njihovi prijatelji.

48. — Kad su se Korinćani spremili, uzmu hrane za tri dana i noću su plovili od Himerija za pomorski boj. U zoru ploveći ugledaju kerkirske lađe na pučini gdje i one plove protiv njih. A kad opaze jedni druge, stanu se vrstati u bojni red. Na desnom su krilu kerkirskom bile atičke lađe, a ostalo su držali oni sami učinivši od lađa tri odjela, od kojih je svakim zapovijedao jedan od trojice vojskovođa. Tako se svrstaju Kerkirani. A korintsko su desno krilo zapremale megarske lađe i ampračke, sredinu ostali saveznici svaki za se, a lijevo krilo držali su sami Korinćani lađama, koje su najbolje plovile, prema Atenjanima i desnome krilu kerkirskom.

49. — Kad je obojima bio dan znak, sudare se i borili su se na moru imajući jedni i drugi na palubi mnogo oklopnika i mnogo strijelaca i kopljanika, još dosta nespretno opremljenih na stari način. Pomorski je boj bio žestok, ali ne toliko po umijeću, nego više sličan kopnenoj bici. Kad bi se naime sukobili jedni s drugima, nisu se lako mogli rastaviti poradi mnoštva i vreve lađa. Više su se nekako za pobjedu pouzdavali u oklopnike na palubi, koji su se svrstani u red borili, dok su lađe mirovale. A probijanja²⁰ nije bilo, nego su se borili više srčano i snažno nego vješto. Svuda je dakle bila velika buka i pomorski boj pun meteža. U tom su boju atičke lađe pritjecale u pomoć Kerkiranima, ako su gdje bili u stisci, i plašile protivnike, ali boja nisu započinjale, jer su se vojskovođe bojale zapovijedi Atenjana. A najviše je trpjelo desno krilo korintsko. Kerkirani ih sa dvadeset lađa natjeraju u bijeg i raspršene stanu progoniti do kopna pa doplove do njihova tabora, iskrcaju se, zapale napuštene šatore i zaplijene zalihe. Tu su dakle Korinćani i njihovi saveznici bili slabiji, i Kerkirani su pobjeđivali. A gdje su bili sami Korinćani, na lijevom krilu, nadmoćno su ih pobjeđivali, jer se Kerkiranima kod manje množine lađa dvadeset lađa nije vratilo iz proganjanja. Atenjani, videći Kerkirane u nevolji, stanu im već jače pomagati bez premissljanja, dok su se u početku uzdržavali, da koga ne napadnu. Kad je bijeg bivao očit, a Korinćani su ih oštro progonili, tad se već svatko laćao posla, i nije se više pravila nikakva razlika, nego od nu-

²⁰ To se probijanje sastojalo u tom, da su plovili kroz bojne redove neprijateljske, da oštete bokove i polome vesla brodova, a zatim bi se brzo okrenuli i straga ih napali.

žde dođe dotle, da su navalili jedni na druge Korinćani i Atenjani.

50. — A kad je nastao bijeg, Korinćani nisu vukli trupove lađa, koje bi oštetili, vežući ih za svoje brodove, nego ploveći kroz redove lađa udare na ljude, više da ih ubijaju, nego da ih ulove žive. I svoje su prijatelje ne znajući ubijali, jer nisu opazili, da su pobijeđeni na desnom krilu. Bilo je mnogo lađa jednih i drugih i nadaleko su prekrile more, pa nakon sukoba nisu lako raspoznavali, koji su pobjeđivali i koji su bili pobijeđeni. Ta je pomorska bitka Helena protiv Helena bila zaista mnoštvom lađa najveća od prijašnjih. A kad Korinćani natjeraju Kerkirane u bijeg prema kopnu, okrenu se prema podrtinama brodova i svojim mrtvacima i pakupe najveći dio pa otpreme na Sibotu, gdje im je barbar-ska vojska na kopnu pritekla u pomoć. A ta je Sibota pusta luka u Tesprotiji. Obavivši to, opet se sakupe i počnu ploviti protiv Kerkirana, a ovi su lađama sposobnim za plovidbu i onima, koje su im preostale, u zajednici s atičkim brodovima i sami plovili njima ususret pobjavši se, da se ne bi kušali iskrcati u njihovu zemlju.

I već je bilo kasno, i oboji su zapjevali bojnu pjesmu kao za navalu, kad Korinćani iznenada stanu voziti na krmu ugledavši dvadeset atenskih lađa gdje plove prema njima. Te su lađe Atenjani poslije onih deset poslali u pomoć pobjavši se, što se i dogodilo, da ne bi Kerkirani bili pobijeđeni, a njihovih deset lađa bilo premalo, da im pomognu.

51. — Korinćani dakle, ugledavši te lađe i naslutivši, da su iz Atene, a mislili su, da ih je više nego što su ih vidjeli, stanu uzmicati. Kerkirani ih nisu vidjeli (jer su plovile dosta neopaženo), nego su se čudili, što se Korinćani povlače, dok ih neki ne ugledaju i reknu, da one lađe plove protiv njih. Tad su dakle i oni sami uzmicali (jer se već mračilo), i Korinćani su se sasvim povukli i prekinuli boj. Tako se rastave jedni od drugih i pomorska se bitka svršila podnoć. Kerkirani se utabore kod Leukimne, a dvadeset onih lađa iz Atene, kojima je zapovijedao Glaukon Leagrov i Andokid Leogorin, prošavši kraj mrtvaca i podrtina lađa, plovile su prema njihovu taboru ne mnogo kasnije nego su ih ugledali. Kerkirani (jer je pala noć) poboje se, da nisu neprijateljske, no zatim ih prepoznaju i dadu im da se usidre.

52. — Sutradan trideset atičkih lađa i one kerkirske, koje su bile sposobne za plovidbu, zaplove prema sibotskoj luci, u kojoj su bili usidreni Korinćani, želeći znati, da li će se ogledati na moru. A oni, otisnuvši lađe od kopna i svrstavši ih na pučini u bojni red, mirovali su ne namjeravajući dragovoljno počinjati pomorsku bitku, jer su vidjeli da su nadošli brodovi iz Atene neoštećeni, a bilo im je vrlo nezgodno i čuvanje zarobljenika, koje su imali na lađama, i nije bilo moguće popraviti lađe u pustom kraju. Mislili su više na plovidbu kući, kako će se izvući, jer su se bojali, da Atenjani ne pomisle, da je ugovor prekršen, kad su se uhvatili s njima u koštac, pa da ih ne će pustiti da otplove kući.

53. — Odluče dakle ukrcati neke ljude u brzi čamac i poslati ih bez glasnčkoga štapa²¹ k Atenjanima, da ih iskušaju. Poslavši ih, govorili su ovako: »Činite nepravdu, Atenjani, što počinjete rat i kršite ugovor. Stavljate nam se na put, dok se osvećujemo svojim neprijateljima, jer dižete oružje protiv nas. Ako vam je namjera priječiti nam, da plovimo u Kerkiru ili drugamo kamo, ako hoćemo, i ako kršite ugovor, nas evo prve uhvatite i postupajte s nama kao s neprijateljima.« Oni dakle tako rekoše. A oni iz vojske kerkirske, koji su to čuli, poviču, neka ih odmah uhvate i poubijaju. Atenjani pak ovako odgovore: »Niti počinjemo rat, Peloponežani, niti kršimo ugovor, nego smo samo ovim Kerkiranima, koji su nam saveznici, došli u pomoć. Ako dakle drugamo kamo hoćete ploviti, ne priječimo vam, ali ako hoćete ploviti protiv Kerkire ili kojega njihova mjesta, oprijet ćemo se iz svih sila.«

54. — Kad su Atenjani tako odgovorili, Korinćani su se spremali na plovidbu kući i podignu u Siboti²² na kopnu pobjedni znak. Kerkirani sakupe na svojoj strani podrtine brodova i mrtvace, što su ih rastjerali struja i vjetar, koji se digao noću i raspršio ih posvuda. I podignu pobjedni znak u Siboti na otoku, kao da su pobijedili. Jedni i drugi prisvoje

²¹ Tim su htjeli reći, da se oni još uvijek nalaze s Atenom u miru. Glasnički štap bio je nuždan kao zaštitno sredstvo samo u slučaju rata.

²² Sibota je ime maloga primorskog mjesta u Epiru i ime više malih otoka nasuprot predbrežju Leukimni na Kerkiri.

sebi pobjedu poradi ovakva mišljenja. Korinćani podignu pobjedni znak, jer su ostali pobjednici u pomorskoj bici sve do noći, tako da su pokupili i većinu podrtina i mrtvaca, imali zarobljenika ne manje od tisuću i potopili oko sedamdeset lađa. Kerkirani pak podignu pobjedni znak poradi toga jer su uništili oko trideset lađa, jer su nakon dolaska Atenjana sakupili na svojoj strani podrtine i mrtvace i jer su dan prije Korinćani ploveći natrag uzmakli pred njima ugledavši atičke lađe i, kad su stigli Atenjani, nisu im plovili nasuprot iz Sibote. Tako su jedni i drugi držali, da su pobjednici.

55. — Ploveći kući, Korinćani osvoje na prijevaru Anaktorij, što leži na ulazu u Amprački zaljev (a bio je zajednički posjed Kerkirana i njihov) i, naselivši u njem korinćanske stanovnike, povuku se kući. I prodadu osam stotina Kerkirana, koji su im bili robovi, a dvjesto pedeset bace u tamnicu te su ih čuvali i vrlo pazili na njih, da bi im, kad se vrate kući, pridobili Kerkiru. Slučajno su većinom bili i po moći prvaci grada.

Kerkira dakle tako prođe u ratu s Korinćanima, i atenske se lađe vrate odatle kući. To je bio prvi povod ratu Korinćana protiv Atenjana, što su se oni vezani ugovorom borili protiv njih s Kerkiranima.

ODMETNUĆE POTIDEJE

56. — I odmah poslije toga dogodi se, da je i ovo bio još jedan od sporova između Atenjana i Peloponežana, koji su doveli do toga, da im se osvete. Atenjani su, naslutivši njihovo neprijateljstvo, nalagali Potidejanima, koji stanuju na palenskoj prevlaci, korinćanskim naseljenicima, a svojim saveznicima podvrgnutim plaćanju poreza, da sruše zid prema Paleni i da im dadu taoce, a nadzornike, koje su Korinćani slali svake godine, da otprave iz grada i ubuduće ih ne primaju, jer su se pobojali, da se, nagovoreni od Perdike i Korinćana, ne odmetnu i ne potaknu na odmetnuće ostale njihove saveznike u Trakiji.

57. — Na to su se Atenjani spremali protiv Potidejana odmah poslije pomorske bitke kod Kerkire. Korinćani su već bili s njima u očitoj razmirici, a i Perdika Aleksandrov, ma-

kedonski kralj, bio se zaratio s Atenjanima, premda im je prije bio saveznik i prijatelj. Zaratio se, jer su Atenjani sklopili savez s njegovim bratom Filipom, koji mu je zajedno s Derdom bio protivnik. Bojeći se, slao je poslanike u Lakemon i radio oko toga, da bukne rat između Atenjana i Peloponežana. I Korinćane je kušao predobiti za se radeći oko odmetnuća Potideje. Stupao je u pregovore i s Halkidanima na tračkoj obali i Botijejanima, da se zajedno odmetnu, jer je držao, ako bi imao za saveznike te granične zemlje, da bi lakše ratovao s njima. Kad su Atenjani to saznali i htjeli predusresti odmetnuće tih gradova (paš su poslali trideset brodova i tisuću oklopnika u zemlju Perdikinu pod zapovjedništvom Arhestrata Likomedova s drugom četvoricom), nalože zapovjednicima brodovlja, da uzmu od Potidejana taoce, sruše zid i paze na obližnje gradove, da se ne bi odmetnuli.

58. — Potidejani, poslavši i k Atenjanima poslanika, ne bi li ih kako nagovorili, da ne poduzimaju protiv njih nikakvih mjera, i dočavši i u Lakemon s Korinćanima radili su o tom, da bi sebi pribavili pomoć, ako bude potrebno. Kad iz Atene nakon duga pregovaranja nisu donijeli ništa povoljno, nego su lađe određene za Makedoniju pobile ujedno i protiv njih, a vlasti im lakedemonske obećale, ako Atenjani budu išli protiv Potideje, da će upasti u Atiku, tad se dakle tom zgodom odmetnu s Halkidanima i Botijejanima i zajednički se zavjere. Perdika nagovori Halkidane, da napuste gradove na moru i poruše ih pa se presele u Olint i jedino taj grad učvrste. Tima bjeguncima dade od svoje zemlje u Migdoniji oko jezera Bolbe, da je obrađuju, dok god bude trajao rat s Atenjanima. I oni se stanu preseljavati, rušiti svoje gradove i spremati se na rat.

59. — Trideset atenskih brodova stigne na tračku obalu i nađu, da su se Potideja i ostali krajevi odmetnuli. Vojskovođe, pomislivši, da je nemoguće njihovom tadašnjom snagom ratovati s Perdikom i s odmetnutim krajevima, okrenu prema Makedoniji, kamo su ih u početku i poslali, te stanu ratovati udruživši se s Filipom i braćom Derdinom, koji su iz unutrašnjosti provalili s vojskom.

KORINČANI POŠALJU POMOĆ, ALI ATENJANI
POBIJEDE I PODSJEDNU POTIDEJU

60. — Međutim Korinćani, jer se Potideja odmetnula i jer su atičke lađe bile u makedonskim vodama, pa su se bojali za taj kraj i držali to vlastitom opasnošću, pošalju svoje dobrovoljce i najamnike od ostalih Peloponežana, njih tisuću šest stotina sve samih oklopnika i četiri stotine lakoružanika. Zapovijedao im je Aristej Adimantov, i baš njemu za ljubav slijedilo ga je iz Korinta najviše vojnika dobrovoljaca jer je Potidejanima oduvijek bio prijatelj. Oni stignu na tračku obalu četrdeset dana kasnije nego se odmetnula Potideja.

61. — A i Atenjanima dođe odmah vijest o tome, da su se odmetnuli oni gradovi, pa zato, kad su doznali, da i Aristej s vojskom ide onamo, pošalju protiv odmetnika četrdeset lađa i Kaliju Kalijadova s još četiri vojskovođe. Oni stignu u Makedoniju i nađu onih prijašnjih tisuću gdje su netom osvojili Termu i podsjedaju Pidnu. Udarajući i sami tabor u njih, podsjednu Pidnu, a zatim od nužde sklope ugovor i savez s Perdikom, jer ih je na to nagonila Potideja i Aristej, koji je stigao. Nato se iz Makedonije vrate u Bereju, a odanle u Strepsu pa, pokušavši najprije, ali ne osvojivši toga mjesta, udare kopnom prema Potideji sa tri tisuće svojih oklopnika osim mnogih saveznika i sa šest stotina makedonskih konjanika pod vodstvom Filipa i Pauzanije. Ujedno je sedamdeset brodova plovilo uz obalu. Lagano napredujući, treći dan dođu u Gigon i utabore se.

62. — Potidejani i Peloponežani s Aristejem čekajući Atenjane utabore se na prevlaci kod Olinta i urede tržnicu²³ izvan grada.²⁴ Kao vojskovođu čitave pješačke vojske odaBERU sebi saveznici Aristēja, a zapovjednikom konjanništva Perdiku, jer je on odmah opet otpao od Atenjana i pomagao kao saveznik Potidejanima, postavivši Jolaja za vladara mjesta sebe. Namjera je Aristėjeva bila, da sa svojom vojskom na prevlaci budno pazi na Atenjane, ako bi navaljivali, a da

²³ Poradi stege, jer bi se kod kupovanja u gradu vojnici lako rastrkali i u pravom času ne bi bili spremni.

²⁴ Potideje.

Halkidani i saveznici izvan prevlake i dvjesto konjanika Perdikinih ostanu u Olintu i, kada Atenjani budu na njih udarali, da ih napadnu straga i tako dovedu neprijatelje u sredinu njihovih vojska. Atenski opet vojskovođa Kalija i njegovi suzapovjednici odašalju makedonske konjanike i nekolicinu saveznika prema Olintu, da sprečavaju, da oni odanle ne priteknu u pomoć, oni pak sami dignu tabor i krenu na Potideju. Kad dođu na prevlaku i vide protivnike gdje se spremaju za boj, počnu se i sami svrstavati protiv njih, i ne mnogo kasnije dođe do okršaja. Krilo Aristėjevo i koliko je bilo s njim odabranih četa korinških i ostalih saveznika natjeraju one pred sobom u bijeg i progoneći ih prodru daleko. A ostalu vojsku potidejsku i peloponesku pobjeđivali su Atenjani, i ona uteče unutar zidina.

63. — Kad je Aristej, vraćajući se od progonjenja, vidio ostalu vojsku pobijeđenu, nađe se u neprilici, kamo da se u opasnosti skloni, ili u Olint ili u Potideju. Odluči dakle sakupiti svoje na što manji prostor i trkom se probiti u Potideju.

Prođe mimo kameni nasip uz more, teškom mukom i izvrgnut strelicama, nekoliko ljudi izgubi, ali većinu ipak spasi. Pomagači Potidejana iz Olinta (on je daleko otprilike šezdeset stadija²⁵ i iz njega je otvoren vidik), kad je bitka počinjala i bio dan znak za boj, nešto su malo uznapredovali, da priteknu u pomoć, ali se makedonski konjanici svrstaju protiv njih, da to zapriječe. Budući da se pobjeda atenska brzo odlučivala i bojni znakovi bili spuštani, oni se opet povuku iza zidina, a Makedonci pođu k Atenjanima. Konjanici se ne sukobiše ni s jedne ni s druge strane. Poslije boja Atenjani podignu pobjedni znak i vrate Potidejanima poginule po ugovoru. I pogine Potidejana i njihovih saveznika malo manje od tri stotine, a samih Atenjana sto pedeset i vojskovođa Kalija.

64. — Sa strane prevlake zatvore odmah Atenjani zidom gradske zidine Potideje, a čuvala ih je posada. Strana prema Paleni nije bila zatvorena, jer su držali, da nisu kadri i stražiti na prevlaci i, prešavši u Palenu, tu graditi zid, bojeći se, da Potidejani i njihovi saveznici ne navale na njih rastav-

²⁵ Stadij mjeri 600 grčkih stopa, što iznosi 192.27 m.

ljene. Kada su Atenjani u gradu doznali, da Palena nije zatvorena zidom, iza nekoga vremena pošalju tisuću i šest stotina svojih oklopnika i Formiona Azopijeva kao vojskovođu. On stigne u Palenu krećući iz Afitija i dovede vojsku do Potideje lagano napredujući i ujedno pustošeći zemlju. Kako nitko nije izlazio u boj protiv njega, sagradi zid od strane Palene. I tako je već oštro bila podsjedana Potideja s obje strane, a isto tako i s mora usidrenim lađama.

65. — Pošto je grad bio zidom opasan, Aristej, nemajući već nikakve nade u spas, ako se ne dogodi što neočekivano iz Peloponeza ili drugo što, svjetovao je, da izuzevši pet stotina ljudi ostali uvrećaju povoljan vjetar i isplove, da bi za duže vremena doteklo hrane, a sam je želio biti među onima, koji ostaju. Kad ih nije mogao nagovoriti, a želio se pobrinuti za budućnost grada i za to, da izvanje prilike budu što bolje, isplovi neopazice od atenske straže. Ostao je na Halkidici, vodio je zajednički s Halkidanima ostale ratne pothvate i postavivši zasjedu mnoge je od Sermiljana kod njihova grada pobijao. I tajno je slao u Peloponez, da mu stigne kakva pomoć. Poslije zatvorenja Potideje zidom Formion je sa tisuću šest stotina vojnika pustošio halkidsku i botijejsku zemlju, a neke je gradiće i osvojio.

66. — To su bili povodi Atenjanima i Peloponežanima za međusobni rat. Korinćanima protiv Atenjana zato, što su ovi opsjedali njihovu naseobinu Potideju i Korinćane i Peloponežane, koji su u njoj bili, a Atenjanima protiv Peloponežana, što su njihov saveznički i danku podložan grad sklonili na odmetnuće i došavši otvoreno se borili s Potidejanima protiv njih. Ipak rat nije nikako buknuo, nego je još bilo primirje, jer su Korinćani učinili ono na svoju ruku.

ODLUKA SPARTANSKE SKUPŠTINE. EGINA, MEGARA I KORINT OPTUŽE ATENJANE, NA ŠTO ONI ODGOVORE

67. — Kad je Potideja bila podsjedana, Korinćani nisu mirovali, jer je u njoj bilo njihovih ljudi i ujedno jer su se bojali za samo mjesto. Sazvali su odmah saveznike u Lakemon i, kad su došli, uzviču se na Atenjane, da su prekršili

ugovor i čine nepravdu Peloponezu. Eginjani nisu javno slali poslanike bojeći se Atenjana, ali potajno su itekako radili s Peloponežanima o ratu govoreći, da nisu samostalni prema ugovoru s njima. A Lakemonjani, pozvavši saveznike i druge, koji su tvrdili, da su im Atenjani nanijeli kakvu nepravdu, sazovu svoju redovitu skupštinu i tu su nalagali saveznicima da govore. I drugi su pristupajući iznosili optužbe kako koji, osobito Megarani, navodeći i druge ne male razmirice, no najviše to, da im se protivno ugovoru zatvaraju luke, što stoje pod atenskom vlašću, i atički trg. Na koncu ustanu Korinćani, pošto su pustili najprije ostale da podjare Lakemonjane, i dometnu ovo:

68. — »Poštenje vašega državnoga i društvenoga života, Lakemonjani, čini vas dosta nepovjerljivima, ako što stajemo govoriti protiv drugih. I u tomu ste razboriti, ali u izvanjim ste poslovima dosta neuki. Premda smo vam često unaprijed govorili, u čemu bi nam Atenjani mogli škoditi, niste svagda istraživali ono, o čemu smo vas obavještavali, nego ste radije sumnjicali govornike, da govore poradi svojih vlastitih zadjevica. I zbog toga niste prije nego smo počeli trpjeti zlo, nego kad smo već u nevolji, sazvali ove saveznike, među kojima osobito dolikuje nama da progovorimo, jer imamo i najveće optužbe: Atenjani nas vrijeđaju, a vi zanemarujete.

Da oni potajno nekako čine nepravdu Heladi, trebalo bi vam pouke, jer to ne znate. A što treba sada nadugo govoriti, kad vidite, kako su jedne već podjarmili, a na druge vrebaju, i to baš na naše saveznike, i kako su već dugo spremni za slučaj da dođe do rata? Inače ne bi imali Kerkiru, silom nam je otevši, niti bi podsjedali Potideju. Od tih je ova najzgodnije mjesto, da se njom poslužite protiv tračke obale, a ona bi Peloponežanima dala najjaču mornaricu.

69. — Tome ste vi krivi, što ste u početku dopustili, da oni poslije Medskih ratova utvrde svoj grad i da kasnije podignu duge zidove, i što ste dosad neprestano lišavali slobode ne samo one, koje su oni podjarmili, nego zaista i svoje saveznike. Uistinu ne čini to onaj, koji je nekoga podjarmio, nego onaj, koji je kadar to spriječiti, ali zanemaruje. iako se diče čašću, da svojom hrabrošću oslobađa Heladu. Jedva smo se sad istom sastali, pa ni sada u jasnom položaju. Ne bi trebalo

više ispitivati, da li nam se čini nepravda, nego kako ćemo se braniti. Oni su zaključili raditi i bez oklijevanja idu već protiv nas, koji se još nismo odlučili. Znamo, na koji način kao i to, da Atenjani pomalo napreduju protiv svojih susjeda. I dok misle, da vi to ne znate poradi vaše neosjetljivosti, nisu toliko drski, ali, ako saznaju, da vi znate, a ne marite, žestoko će nas pritisnuti. Vi, Lakedemonjani, mirujete jedini od Helena i ne branite druge svojom moću, nego zatezanjem i jedini ne uništavate moć svojih neprijatelja u početku, nego kad se ona podvostruči. Pa ipak se govorilo, da ste sigurni, ali djelo je tjeralo u laž govora o tom. Za Međanina sami znamo da je s granica svijeta prije došao u Peloponez nego što ste mu vi dostojno stali na put. I sad ne marite za Atenjane, koji nisu daleko kao onaj, nego blizu. Mjesto da sami na njih navalite, radije hoćete da se branite od njihove navale i izvršavate sreći boreći se s njima daleko moćnijima. Znaćete, da je i barbarin bio svladan više zbog vlastite krivnje, a i Atenjane smo već mnogo puta nadvladali više zbog njihovih pogrešaka nego vašom pomoću, jer je velika nada u vas neke negdje već i uništila kao nepripravne, kad su vama povjerovali. I neka nitko od vas ne pomisli, da mi ovo govorimo više iz neprijateljstva nego zbog prigovaranja, jer se prigovara ljudima prijateljima, ako griješe, a optužujemo neprijatelje, ako nam učine krivo.

70. — Ujedno držimo, da ako itko drugi, a ono mi smijemo iznijeti prijekor protiv svojih bližnjih, pogotovu kad se radi o velikim sporovima, koje čini se, vi ne opažate, niti ste ikad promislili, s kakvim ćete se Atenjanima boriti i koliko će biti razlika između njih i vas. Oni su novotari i oštroumni u prosuđivanju i u provođenju u djelo svojih odluka, a vi čuvate ono, što imate, i ništa ne znate smisliti i u djelo ne provodite ni nužno. Oni su opet i preko svoje snage smijeli i bez promišljanja izvrgavaju se pogiblima i u opasnostima nadaju se dobru. Vaš je običaj izvršiti manje nego što imate snage, u odluci ne pouzdati se ni u sigurno i misliti, da se opasnosti ne ćete nikad riješiti. Zaista oni su i brzi prema vama oklijevaocima i rado su izvan svoje zemlje, dok ste vi najradije u svojoj zemlji. Oni misle, da svojim izbičanjem iz zemlje mogu nešto steći, a vi mislite, ako izadete iz zemlje, da ćete izgubiti i ono, što imate. Pobjeđujući ne-

prijatelje progone ih što više, a ako su pobijedjeni, uzmiču što manje. Za svoj grad služe se svojim tijelom kao sasvim tuđim predmetom, a duhom kao sasvim vlastitim, da bi na korist grada djelovali. Ako što poduzmu pa ne uspiju, misle, da se lišavaju nečega vlastitoga, a ako postignu ono, što poduzmu, drže, da su tek malo uspjeli učiniti za budućnost. Ako se i prevare u kojem pokušaju, počnu se protivno tomu nadati drugom uspjehu i tako naknade štetu. Oni su jedini, kod kojih je posjedovanje i nada u ono, čega se prihvate, ista stvar poradi toga, što brzo poduzimaju ono, što odluče. I oko toga se svega trude uz napore i pogibli kroz čitav život. Vrlo malo uživaju od onoga, što imaju, jer uvijek nešto osvajaju. I svetkovinu ne drže nečim drugim nego izvršenjem dužnosti, a nesrećom isto tako besposleno mirovanje kao i rad prepun napora. Ako bi stoga tko ukratko rekao, da su se rodili zato, da niti sami miruju niti ostale ljude puštaju u miru, pravo bi kazao.

71. — Ta upravo takva država digla se protiv vas, Lakedemonjani, a vi još uvijek krzmate i ne uvidate, da mir uživaju vrlo dugo oni ljudi, koji spremajući se na rat rade opravdano i koji, ako im se nanosi nepravda, svojom odlukom jasno pokazuju, da je ne će dopuštati. Vi naprotiv držite pravednim ne vrijeđati ostale i samo se braniti, da vam se ne nanosi šteta. Jedva biste to postizavali, da stanujete uz grad sličan vašemu. A ovako, što smo i netom pokazali, vaš je način života u poredbi s njima starinski. Ipak je nužno, da uvijek kao u umjetnosti prevladava ono, što je novo. Za državu, koja miruje, nepromijenjeni je ustav najbolji, ali onima, koji su prisiljeni laćati se mnogih poslova, treba i mnogo usavršavanja. Zato se i atenski ustav nakon mnogo iskustva više obnovio od vašega.

Ali sada neka bude kraj vašoj sporosti. Sad pomozite ostalima i Potidejanima, kako ste im obećali, brzo provalivši u Atiku, da ne izručite svoje prijatelje i sunarodnjake njihovim najljućim neprijateljima i da nas ostale malodušnošću ne natjerate u kakvo drugo savezništvo. Time ne bismo činili nepravde ni prema bogovima, zaštitnicima prisege, ni prema ljudima, koji imaju razumnog osjećaja, jer ugovor ne krše oni, koji se napušteni obraćaju drugima, nego oni, koji ne pomažu onima, s kojima su se zavjerali. Ako hoćete biti od-

lučni, čekat ćemo, jer ne bismo radili bogu milo odmećući se niti bismo našli druge pouzdanije saveznike. Prema tomu zaključajte razumno i ne kušajte voditi Peloponez lošije nego što su vam ga ostavili vaši oci.»

72. — Tako su govorili Korinćani. Atensko poslanstvo slučajno je otprije bilo u Lakedemonu u drugim poslovima, pa čim su čuli za te govore, odluče, da im treba stupiti pred Lakedemonjane, ne da se brane u čemu od optužbi, kojima su ih gradovi okrivljivali, nego da im s obzirom na sve to razlože, da se ne bi smjeli brzo odlučiti, nego da moraju duže vremena razmišljati. Ujedno su im htjeli predočiti, kolika je moć njihova grada, i podsjetili starije na ono, što su znali, a mlađima razjasniti, što im je bilo nepoznato, držeći, da će se nakon njihova govora radije odlučiti za mir nego za rat. Stupivši dakle pred Lakedemonjane, rekoše, da žele i sami progovoriti njihovu puku, ako nema kakve zapreke. Oni ih pozovu, da pristupe, i Atenjani su pristupivši govorili ovako:

73. — »Naše poslanstvo nije došlo zato, da pobija vaše saveznike, nego zbog onoga, za što nas je poslao grad. Ali kad smo čuli ne malu viku na nas, stupili smo pred vas, ne da pobijamo optužbe tih gradova (jer ne bismo htjeli da ni naše ni njihove riječi budu izrečene pred vama kao sucima), nego da ne zaključite olako nešto štetno u važnim stvarima slušajući saveznike. Ujedno želimo vam za svaku njihovu tvrdnju izrečenu protiv nas dokazati, da nemamo s nepravom ono, što smo stekli, i da je naš grad vrijedan poštovanja.

Čemu treba navoditi ono prastaro, što se više potvrđuje slušanjem tuđih riječi negoli vlastitim gledanjem naših slušatelja? Ipak je nužno spomenuti Medske ratove li ono, što sami znate, premda će vam biti dosta dosadno, jer vam to uvijek spominjemo. Kad smo ih vodili, srtali smo u opasnost radi koristi, u kojoj ste vi stvarno učestvovali, i da ne bude-mo lišeni svake slave, ako nam to šta vrijedi. A spomenut ćemo to, ne toliko poradi kakve molbe, koliko da vam doka-žemo i pokažemo, s kakvom ćete državom imati borbu, ako ne budete promišljeno zaključivali. Kažemo, da smo kod Ma-ratona mi jedini bili prvoborci protiv barbarina, a kad je posljednji put napao, nismo bili dosta jaki braniti se na kopnu, nego se ukrcasmo na lađe svi do jednoga, da se pobijemo na

moru kod Salamine. To ga je spriječilo, da ploveći od grada do grada pustoši Peloponez, a Peloponežanima bi bilo nemo-guće, da jedni drugima pritječu u pomoć protiv mnoštva lađa. Najveći dokaz dao je sam barbarin, jer, kad je bio pobijeden brodovima, kako mu moć nije bila više jednaka našoj, brzo je s većim dijelom vojske uzmakao.

74. — To se dakle tako dogodilo i jasno se pokazalo, da je spas Helena bio u lađama. Za to smo dali tri vrlo korisne stvari: najveći broj lađa, vrlo razborita vojskovođu i vrlo požrtvovnu revnost. Lađa smo dali kojih četiri stotine, malo manje od dvije trećine, i Temistokla kao zapovjednika, čija je najveća zasluga, da smo se pobili u morskom tjesnacu, što je sasvim jasno spasilo našu državu. Njega ste vi poradi toga najviše počastili kao stranca od stranaca, koji su k vama došli. Pokazali smo odrešitost kudikamo najsmioniju, jer, kad nam na kopnu nitko nije dolazio u pomoć, budući da su ostali osim nas bili već podjarmljeni, odlučismo ostaviti grad i žrtvovati svoj imutak. Ali ni tako nismo htjeli napustiti zajed-nice preostalih saveznika niti se raspršiti i biti im besko-risni, nego ukrcati se u lađe, da se izvrgnemo opasnosti, ne razljutivši se, što nam prije niste priskočili u pomoć. Stoga tvrdimo, da smo ne manje koristili vama nego što smo se sa-mi okoristili. Vi ste nam priskočili u pomoć, dok su vaši gra-dovi bili nastanjeni, i zato, da biste ih i ubuduće nastavali, jer ste se pobojali više za sebe nego za nas (dok smo mi dakle bili još jaki, niste nam pomogli), a mi smo polazili na neprija-telja iz grada, koga više nije bilo, i izlagali se opasnosti za grad, za koji je preostajalo malo made, i spasili smo djelo-mice i vas i sebe. A da smo se prije predali Međaninu prepla-šivši se za svoju zemlju kao i drugi ili da se nismo kasnije usudili ukrcati se na lađe kao već uništeni, ništa vam više ne bi trebalo boriti se na moru, jer ne biste imali dovoljno lađa, nego bi Međaninu neometano uspjeli pothvati, kako je želio.

75. — Zar nismo zavrijedili, Lakedemonjani, i poradi tadašnje požrtvovnosti i razumnoga prosuđivanja, da nam za vlast, koju imamo, Heleni ne budu tako odviše zavidni? Nju nismo stekli nasilu, nego zato, što vi niste htjeli ustrajati u preostalim borbama s barbarinom i što su k nama prišli sa-veznici i zamolili nas, da preuzmemo vodstvo. Prema samoj

naravi stvari bili smo odmah u početku prisiljeni podići tu vlast dovle, ponajviše zbog straha, zatim i poradi časti, a kasnije i radi koristi. Činilo nam se, da više nismo sigurni, jer smo se većini omrazili (neki su već bili i otpali, ali smo ih pokorili) i jer nam vi niste više bili prijatelji kao prije, nego ste nas sumnjičili, pa je došlo do razmirica, tako da se nismo mogli prestatu boriti (jer bi se saveznici odmetali k vama). A nikomu se ne može zamjeriti, što se u najvećim opasnostima pomno brine za svoje probitke.

76. — Vi ste dakle, Lakedemonjani, na čelu gradova u Peloponezu i uredili ste ih prema svojoj koristi. A da ste tada do kraja ustrajali u vodstvu i omrazili se kao mi, dobro znamo, da biste isto tako postali mrski saveznicima i bili prisiljeni ili snažno vladati ili se sami izvrgavati opasnosti. Tako i mi nismo učinili ništa čudno ni protivno ljudskoj naravi, ako smo danu vlast prihvatili i nismo je pustili svladani trima najvećim stvarima: čašću, strahom i korišću. I nismo opet prvi tako započeli, nego oduvijek vrijedi zakon, da jači slabijega kvači. Ujedno smo držali, da smo vrijedni te vlasti, a i vama se tako činilo, dok se, misleći na svoju korist, niste sad počeli pozivati na razlog pravednosti, koji nitko nikada nije iznio, ako je slučajno svojom moći što osvojio, niti se dao odvratiti, da još više ne posjeduje. Pohvalu zaslužuju oni, koji ljudskom sklonošću potaknuti da vladaju drugima, postaju pravedniji nego što traži njihova moć. Mislimo dakle, da bi drugi, preuzevši našu ulogu, najbolje pokazali, da li smo u čemu umjereni. Zbog naše obzirnosti o nama se neopravdano proširio više zao glas nego pohvalan.

77. — Ako smo naime oštećeni kod ravnopravnog sudbenog postupka sa saveznicima i ako sami za se po sličnim zakonima stvorimo presudu, čini se, da smo svadljiviji. Nitko ne pazi na one, koji imaju i drugdje gdje vlast i koji su manje od nas umjereni prema svojim podanicima, pa ih poradi toga ne psuje. Kome je god moguće upotrebljavati silu, taj ne traži nikakav sudbeni postupak. Ovi su navikli raspravljati s nama kao s jednakima, pa ako mimo svoje mišljenje budu bilo kako prisiljeni prihvatiti što ili prema sudbenoj odluci ili zbog naše državne moći, nisu nam zahvalni, što nisu lišeni većega dobra, već taj gubitak snose teže nego da smo odmah

od početka, odbacivši zakon, očitro tražili svoju korist. U tom slučaju ne bi ni sami prigovarali, kako ne dolikuje, da slabiji popušta jačemu. Ljudi se, kako se čini, više ljute, ako im se nanosi nepravda nego nasilje. Prvo se smatra traženjem koristi od sebi jednakoga, a drugo prisilnom nuždom od jačega.

Od Međanina su, naravski, strpljivo podnosili veće strahote od ovih, a naša im se vlast čini tegotna, jer je sadašnje stanje podložnicima uvijek teško. Kad biste dakle, oborivši nas, vi zavladaali, brzo biste izgubili sklonost, koju ste stekli zbog straha od nas, ako imate i sada slično mišljenje, kakvo ste pokazali i tada, kad ste kratko vrijeme imali vodstvo protiv Međanina. Imate naime posebne zakone, koji nemaju veze s ostalima, i kraj toga se svaki pojedinac od vas, kad izlazi iz zemlje, ne služi ni tim zakonima ni onima, koje priznaje ostala Heleda.

78. — Zaključujte dakle lagano, jer se ne radi o kratkotrajnim stvarima, i nemojte, nagovoreni tuđim mišljenjima i optužbama, dodati vlastitu nevolju. Prosudite unaprijed, koliko iznenađenja ima u ratu, prije nego se u nj zapletete. A kad se rat stane produživati, često mnogi događaji zavise o sreći, od koje smo i jedni i drugi jednako udaljeni, i ne zna se sigurno, kako će svršiti. Ljudi se, polazeći u ratove, drže najprije djela, koja bi trebalo kasnije raditi, a kad već trpe zlo, tad počinju razmišljati. Kako nikada nismo učinili takve pogreške ni sami niti vas vidjeli kako je činite, mi vas pozivamo, dok još sami, jedni i drugi, biramo pametnu odluku, da ne kršite ugovor i ne gazite zakletve, a da svoje razmirice rješavamo sudbenim putem prema ugovoru. Inače ćemo zvati za svjedoke bogove zaštitnike zakletava i kušati da se tako branimo od začetnika rata, kako nas god budete vi svojim postupkom silili.«

SPARTANSKA JE SKUPŠTINA SKLONA RATU, OD KOGA JE ODGOVARA OPREZNI KRALJ ARHIDAM

79. — Atenjani su tako govorili. Kad su Lakedemonjani saslušali tužbe saveznika protiv Atenjana i ono, što su rekli Atenjani, uklone ih sve i vijećali su sami za se o tađanjem stanju. Većina je njih jednodušno mislila, da Atenjani već

čine nepravdu i da se treba s njima zaratiti što prije. Ali pred njih stupi njihov kralj Arhidam, čovjek za koga se činilo da je bistra uma i razborit, te reče ovako:

80. — »I ja sam imam već iskustva u mnogim ratovima, Lakedemonjani, kao i oni od vas, koje vidim u istoj dobi, tako da ne će nitko u neiskustvu, što bi se inače moglo desiti množtvu, poželjeti taj pothvat i držati ga dobrim i sigurnim. Našli biste, da je ovaj rat, o kojem sad vijećate, vrlo važan, ako bi tko o njem zrelo prosuđivao. Protiv Peloponežana i naših susjeda naša je snaga približno jednaka, i možemo brzo stići na svako njihovo mjesto. Ali s ljudima, kojih je zemlja daleko i ktomu su vrlo vješti na moru i veoma dobro opremljeni svim ostalim — bogatstvom ličnim i državnim, brodovima, konjima, oružjem i mnoštvom ljudi, koliko ih nema ni u kojem drugom kraju helenskom — a još imaju mnoge saveznike, koji im plaćaju danak, kako smijemo, kažem, s tim ljudima lakoumno zapodjeti rat i u što se možemo pouzdati, da bi se požurili nepripravni? Zar u lađe? Tâ slabiji smo. A ako se budemo vježbali i spremali protiv njih, trebat će vremena. Ili u novac? Ali u tome još mnogo više zaostajemo i nemamo ga ni u državnoj blagajni niti smo spremni prinositi iz vlastitoga imutka.

81. — Možda bi se tko oslonio na to, što smo im nadmoćni oružjem i mnoštvom ljudi, tako da možemo napadati i pustošiti njihovu zemlju. Ali oni imaju mnogo druge zemlje, kojom vladaju, i po moru će sebi pribaviti što trebaju. A ako opet pokušamo odmetnuti im saveznike, trebat će i njima pomoći brodovima, jer su većinom otočani. Kakav će dakle biti taj rat za nas? Ako ih ili ne pobijedimo brodovima ili im ne oduzmemo sredstva, kojima podržavaju mornaricu pretrpjet ćemo većinom štetu. I u takvu položaju ne će više biti časno ni sklopiti mir, osobito ako se učini, da smo prvi započeli svađu. Ne oslanjajmo se baš ni na tu nadu, da će rat brzo prestati, ako opustošimo njihovu zemlju. A više se bojim, da ćemo ga ostaviti kao baštinu i svojoj djeci. Tako je vjerojatno, da Atenjani zbog svoga ponosa ne će htjeti ni postati robovima svojoj zemlji niti će se kao neiskusni prepasti rata.

82. — Ne predlažem dakle niti da ih mirne duše pustimo, neka škode našim saveznicima, niti to, da ih ne raskrinkamo

kao zasjedače, ali se još ne hvatajmo oružja, nego šaljimo poslanike i tužimo se ne prijeteći previše ratom, nego pokazujući, da im ne ćemo ni popustiti. Međutim predlažem, da podižemo svoju snagu prikupljanjem saveznika, i Helena i barbara, ako uzmogremo odakle pribaviti kakvu ili pomorsku moć ili novčanu (a ne može se zamjeriti onima, na koje, kao i na nas, vrebaju Atenjani, ako za svoj spas pridobiju ne samo Helene, nego i barbare), i ujedno vršimo svoje priprave. Ako oni budu htjeli slušati naše poslanike, to je najbolje, a ako ne, nakon dvije pa i tri godine, udarit ćemo na njih već bolje opremljeni, bude li takav zaključak. A možda će, gledajući već našu pripremu i govore, koji navješćuju slično njoj, radije popuštati, dok još imaju neopustošenu zemlju i dok mogu vijećati kod sadašnjih još neuništenih dobara. Nemojte držati njihovu zemlju čim drugim, nego smatrajte, da je imate kao zalog, i to više, što je bolje obrađena. Nju treba što više štedjeti i njih ne natjerati u očaj, da nam ne bi bilo teže svladati ih. Ako se nepripravni prenačimo zbog optužbe saveznika i opustošimo je, pazite, da ne učinimo Peloponezu sramotnije djelo i još većih nepriklina. Optužbe i država i pojedinaca moguće je ukloniti, ali rat, koji jednodušno zapodjenemo poradi vlastitih probitaka, za koji nije moguće znati kako će se svršiti, nije lako časno završiti.

83. — I nikomu neka se ne čini kukavština, da mnogobrojni saveznici ne napadnu odmah jednu državu. Imaju i oni ne manje saveznika, koji im donose novaca, a rat ne ovisi više o oružju nego o novčanim sredstvima, koja pomažu oružje, osobito rat kopnenih stanovnika protiv pomoraca. Pribavimo dakle sebi najprije novčanih sredstava i ne dajmo se prije podjariti govorima saveznika. Mi, koji ćemo snositi i veći dio krivnje za ratne posljedice u oba smjera, razmotrimo mirno unaprijed nešto od toga.

84. — Ne stidite se sporosti i oklijevanja, poradi čega nas najviše prekoravaju. Ako biste se naime žurili, onda biste kasnije prestali ratovati, jer nepripravni navaljujete. Međutim još uvijek uživamo slobodu i najveću slavu svoje države. Razlog tomu može biti ponajviše svijesna razboritost. Jedini se poradi toga ne oholimo zbog uspjehâ i u nesrećama klonemo manje od drugih; ne damo se namamiti nasladom zbog

pohvale onih, koji nas protiv našeg mišljenja nagone u opasnosti; ako nas tko izaziva optuživanjem, isto tako se ne rasrdimo i ne damo skloniti. Postajemo ratoborni i zrelo zaključujemo poradi sredenosti: ono prvo, jer je s razboritošću ponajviše vezan stid, a sa stidom hrabrost; zrelo pak zaključujemo, jer smo odgojeni tako, da slabo znamo za prezir zakona, a zakoni nas odgojiše u strogosti previše razborito, a da ih ne bismo slušali. Budući da nismo premudri u beskorisnim stvarima, ne prekoravamo kićenim govorom pripreve neprijateljske, pa da onda na djelu drukčije navaljujemo. Držimo, da naši bližnji imaju slično mišljenje našem, i da se udes, koji nas snalazi, ne uklanja riječima. Uvijek se djelotvorno spremamo protiv svojih protivnika kao protiv onih, koji zrelo promišljaju. Ne treba polagati nade u to, da će oni pogriješiti, nego u to, što mi sigurno unaprijed promišljamo. Ne treba držati, da se čovjek od čovjeka mnogo razlikuje, nego da je onaj najjači, koji je odgojen u onom, što je najnužnije.

85. — Ne napustimo dakle ta načela, koja nam namriješe oci i kojih se uvijek sami držimo na svoju korist, ne prenađimo se i ne stvorimo odluke u kratkom dijelku dana u mnogim ljudima, blagu, gradovima i slavi, nego se odlučimo mirno. Moguće nam je to više nego drugima poradi naše moći. Pošaljite Atenjanima poslanike zbog Potideje, a pošaljite i zbog onoga, što saveznici kažu da im se čini krivica. osobito kad su oni spremni podvrći se sudu. Na onoga, koji se podvrgava sudu, nije zakonito udariti kao na izazivača. Ali se istodobno spremajte na rat. Tako ćete i najbolje zaključiti i za protivnike najstrašnije.«

PREVLADA RATNA STRANKA NA ČELU SA STENELAIKOM

I Arhidam je tako rekao. Na koncu ustane Stenelaida, jedan od tadašnjih efora²⁶, i progovori Lakedemonjanima ovako:

²⁶ Sva upravna vlast u Sparti bila je u rukama petorice efora, državnih nadzornika, biranih svake godine. Isprva su pazili na strogo izvršavanje Likurgovih zakona, a kasnije im se vlast protegla na sve državne poslove, pa su vršili nadzor i nad samim kraljevima.

86. — »Duge govore Atenjana ne razumijem. Pohvalivši sebe prekomjerno, nikako nisu opovrgli, da ne čine nepravde našim saveznicima i Peloponezu. Ako su ipak protiv Međana bili tad valjani, a protiv nas sad opaki, zaslužuju dvostruku kaznu, što su od valjanih postali opaki. A mi smo jednaki i tada i sada i ne ćemo dopustiti, ako budemo razboriti, da se saveznicima nanosi nepravda, niti ćemo oklijevati pomoći im. Oni nisu više voljni snositi zlo. Drugi imaju novaca, brodova i konja, a mi vrsne saveznike, koje ne smijemo izdati Atenjanima niti ih razvađati parnicama i govorima, kad ni oni nisu povrijeđeni riječima, nego ih treba osvetiti brzo i iz svih sila. I neka nas nitko ne upućuje, kako nama, kojima se čini nepravda, dolikuje vijećati, nego radije dolikuje dugo vremena vijećati onima, koji kane činiti krivo. Zaključite dakle, Lakedemonjani, dostojno Sparte rat i ne dopuštajte, da Atenjani postaju moćniji. Ne izdajmo saveznikâ, nego uz pomoć božju udarimo na tlačitelje.«

87. — Tako rekavši, dade sam kao efor lakedemonskoj skupštini da glasuje. On reče, da ne razlučuje, koja je vika veća (jer glasuju vikom, a ne kamenčićima), nego hoteći, da oni jasno izjave svoje mišljenje i da ih jače potakne na ratovanje reče: »Tko od vas, Lakedemonjani, misli, da je ugovor prekršen i da Atenjani čine nepravdu, neka stane na ono mjesto«, pokazavši im neko mjesto, »a tko ne misli, neka stane na drugo«. I ustavši razdvoje se i daleko više bude onih, koji su mislili, da je ugovor prekršen. Nato dozovu saveznike i reknu, da oni misle, da Atenjani čine nepravdu, ali žele sazvati i sve saveznike i dati im na glasovanje, da bi po zajedničkom zaključku vodili rat, ako tako odluče. Saveznici izvršivši to odu kući, a atenski poslanici nešto kasnije, pošto su obavili ono, radi čega su došli.

Ta odluka skupštine (da je ugovor prekršen) dogodila se četrnaeste godine nakon zaključenja ugovora na trideset godina poslije eubejskog rata.

88. — Lakedemonjani su ustanovili, da je ugovor prekršen i da se treba zaratiti, ne toliko pod utjecajem savezničkih govora, koliko bojeći se Atenjana, da još više ne ojačaju, jer su vidjeli da im je već velik dio Helade podlozan.

Koji su bili slabiji u prosuđivanju, ponajviše su prevladavali, jer su se zato, što su se bojali svojih nedostataka i umnosti protivnika, da ne bi podlegli njihovim govorima i da ih okretnim umom oni ne bi prije nadmudrili, odvažno laćali djelâ. A ovi su ih omalovažavali, jer su smatrali, da njihove nakane mogu prije opaziti i da im ne treba ništa poduzimati djelom, što je moguće postići lukavošću. Zato su to više bez obrane propadali.

84. — [U¹⁵ Kerkiri su se dakle najprije drznuli na najveći dio tih opaćina: bilo da su ih činili, jer su bili više pod obijesnom nego razboritom vladom, pa su se osvećivali onima, koji su osvetu uzrokovali, bilo da su neki nepravedno zaključivali želeći se izbaviti trajne oskudice, a najviše strastveno težeći da se domognu posjeda bližnjih, bilo da su poduzimali što okrutno i neumoljivo, ne iz lakomosti, nego napadajući ponajviše kao ravnopravni tjerani surovom strašću. Kad se tom zgodom poremetio život u gradu i kad je ljudska narav, navikla i unatoč zakonima činiti nepravdu, zagospodarila zakonima, rado je pokazala, da nije gospodar strasti i da je jača od prava i neprijateljica svake nadmoćnosti. Ne bi naime više cijenili osvetu od prirodnoga zakona ni dobitak od toga, da ne čine nepravde, kad zavist ne bi imala štetnu moć. Osvećujući se drugima, ljudi žele unaprijed gaziti općenite zakone te vrste, po kojima se svi živo nadaju, da bi se mogli spasti, ako bi stradali, i ne ostavljati ih za sebe na snazi, ako tko kada u opasnosti i ustreba koji od tih zakona.]

85. — Kerkirani su dakle u gradu takve strasti najprije ispoljili jedni protiv drugih.

Eurimedont i Atenjani otplove brodovima. Kasnije opet kerkirski bjegunci (spasilo ih se naime oko pet stotina) zauzmu utvrde, koje su bile na kopnu, i bili su gospodari svoje zemlje na suprotnoj strani, iz nje polazeći plijenili su otočane i mnogo im škodili, tako da je ljuta glad nastala u gradu. Slali su poslanike i u Lakedemon i Korint zbog povratka, a kad nisu mogli ništa polučiti, opreme u kasnije vrijeme tovarne lađe i pomoćne čete pa na otok prijeđe u

¹⁵ Već su stari opazili, da ovo poglavlje nije Tukididovo.

svemu njih oko šest stotina. Ovdje zapale lađe, da napuste svaku nadu, da su gospodari čega drugoga osim zemlje, popnu se na goru Istonu i, sagrađivši na njoj tvrđavu, uništavali su otočane i vladali zemljom.

PRVA VOJNA ATENJANA NA SICILIJU. KUGA SE PONOVO JAVLJA

86. — Na koncu istoga ljeta Atenjani pošalju na Siciliju dvadeset lađa i kao njihova vojskovođu Laheta Melanopova i Hareada Eufiletova, jer su se Sirakužani i Leontinjani međusobno bili zaratili. Sirakuški su saveznici bili osim Kamarinjana svi ostali dorski gradovi, koji su se i priključili lakedemonskom savezu odmah u početku rata, ali ipak nisu baš zajedno ratovali. A leontinski saveznici bijahu halkidski gradovi i Kamarina. Lokrani u Italiji bili su uz Sirakužane, a Regijci po rodbinskoj vezi uz Leontinjane. Leontinski dakle saveznici, zbog starog savezništva i jer su bili Jonjani, pošalju poslanike u Atenu i nagovore Atenjane, da im pošalju brodova, jer su ih Sirakužani zatvarali i s kopna i s mora. Atenjani im to pošalju pod izlikom rodbinstva, a zapravo su htjeli, da se ne može dopreмати odanle žito u Peloponez, i prvi put pokušaju, ne bi li im bilo moguće da se domognu vlasti nad Sicilijom. Stupivši dakle u Regij u Italiji, ratovali su zajedno sa saveznicima. I ljeto je bilo na izmaku.

87. — Iduće zime kuga po drugi put napadne Atenjane; sasvim doduše nije prestala nikada, ali je ipak bio neki prekid. Potrajala je kasnije ne manje od godinu dana, a prije i dvije godine, tako da ništa nije jače od nje oslabilo moć Atenjana. Umrlo je ne manje od četiri tisuće i četiri stotine oklopnika iz bojnih redova i tri stotine konjanika, a ostaloga mnoštva neodređeni broj. A dogodili su se tada i mnogi potresi u Ateni, na Eubeji i kod Beočana, a najviše u beotskom Orhomenu.

88. — Atenjani na Siciliji i Regijci zavojšte iste zime sa trideset lađa na t. zv. Eolove otoke, jer ljeti poradi nestašice vode nije bilo moguće zavojštiti na njih. A posjeduju ih Liparani, koji su knidski naseljenici. Oni stanuju na jednom od

otoka ne velikom, koji se zove Lipara. S njega polazeći obrađuju ostale otoke: Didimu, Strongilu i Hijeru. Tamošnji ljudi misle, da u Hijeri kuje Hefest, jer se noću vidi vatra gdje se visoko diže, a po danu dim. Ti otoci leže prema zemlji Sikulaca i Mesenjana, a bili su sirakuški saveznici. Atenjani opustoše zemlju, jer se oni nisu htjeli predati, i otplove u Regij. I svršavala se zima, a svršavala se i peta godina ovom ratu, koji je opisao Tukidid.

ČESTI POTRESI. LAKEDEMONJANI OSNIVAJU NASEOBINU HERAKLEJU U TRAHINIJI

89. — Slijedećega ljeta Peloponežani i saveznici dođu sve do prevlake, da provale u Atiku pod vodstvom lakedemonškoga kralja Agida Arhidamova, ali budući da su nastali mnogi potresi, vrate se natrag, i ne dođe do provale. Kako su u to vrijeme potresi učestali, u Orobijama na Eubeji more se povuče od tadašnjega kopna i ustalasavši se provali u jedan dio grada pa jedan dio preplavi, a na drugom se povuče, tako da je sad more, što je prije bilo kopno. I potopi ljude, koji se nisu mogli prije trkom spasiti na visove. Kod Atalante, otoka u blizini opuntskih Lokrana, dogodi se slična poplava, koja otkine jedan dio atenske tvrđave i razbije jednu od dviju na obalu izvučenih lađa. I u Peparetu dođe do nekog povlačenja valova, ali ga ipak ne poplave. Potres sruši jedan dio zida, vijećnicu i nekoliko drugih kuća. Uzrokom takvoj pojavi, gdje je potres bio veoma žestok, ja bar držim to, što tamo zemlja odbija more i opet ga iznenada žešće privuče, i tako ono uzrokuje poplavu. A čini mi se, da se bez potresa takva pojava ne bi mogla dogoditi.

90. — Istoga ljeta ratovali su na Siciliji i inače, kako je tko imao povoda, i sami Siciljani vojujući međusobno i Atenjani sa svojim saveznicima. A što su učinili najvrednije spomena ili saveznici s Atenjanima ili neprijatelji protiv Atenjana, to ću spomenuti. Budući da je atenski vojskovođa Harread već bio poginuo u ratu sa Sirakužanima, Lahet preuzme svu vlast nad brodovljem i zavojšti sa saveznicima na mesensku Milu. Upravo su dva mesenska vojna odjela držala stražu u Mili i pripremila i neku zasjedu četama s brodova, ali Ate-

njani i saveznici natjeraju zasjedače u bijeg i mnoge ubiju. Udarivši na utvrdu, prisile ih, da im po ugovoru predaju tvrđavu i zajedno zarate na Mesenu. Kad su poslije toga Atenjani i saveznici navalili, Mesenjani se i sami predaju i dadu taoce i ostala jamstva.

91. — Istoga toga ljeta pošalju Atenjani oko Peloponeza trideset lađa, kojima je zapovijedao Demosten Alkistenov i Proklo Teodorov, i šezdeset na Mel sa dvije tisuće oklopnika, a zapovijedao je njima Nikija Nikeratov. Meljane, koji su bili otočani i nisu bili voljni pokoravati se niti stupati u njihov savez, htjeli su silom u nj privesti. A kad im se nisu predavali, premda su im pustošili zemlju, dignu sidra i otplove s Mela u Orop u Grajskoj zemlji. Pristavši podnoć, odmah su oklopnici s lađa pošli kopnom u Tanagru u Beotiji. Na dani znak pošli su im Atenjani iz grada kopnom u susret na isto mjesto sa svom vojskom pod vodstvom Hiponika Kalijina i Eurimedonta Tuklova. Utaborivši se taj dan kod Tanagre, pustošili su kraj i tamo noćili. Sutradan svladavši u boju Tanagrane, koji su im izašli na mejdan, i neke Tebance, koji su ovima priskočili u pomoć, zaplijene im oružje i podignu pobjedni znak pa se vrate jedni u grad, a drugi na lađe. Nikija zaplovi sa šezdeset lađa uz obalu, opustoši lokridsko primorje i vrati se kući.

92. — Nekako u to vrijeme osnivali su Lakedemonjani naseobinu Herakleju u Trahiniji s ovoga razloga. Svi se Malijci dijele na tri dijela: na Paraljane, Hijerane i Trahinjane. Budući da su jedne od njih, Trahinjane, susjedi Etejani svladali u ratu, najprije su se htjeli prikloniti Atenjanima, ali u strahu, da im ne će biti vjerni, pošalju u Lakedemon Tizamena izabravši ga za poslanika. S njima su slali poslanike i Dorani, matica lakedemonska, moleći isto, jer su i sami stradavali od Etejana. Pošto su ih Lakedemonjani saslušali, imali su namjeru osnovati naseobinu hoteći pomoći i Trahinjanima i Doranima. Ujedno im se činilo, da grad povoljno leži za rat protiv Atenjana, jer bi ondje mogli opremiti brodovlje protiv Eubeje, tako da bi im prijelaz onamo bio izbliza, a bit će zgodan i za pristup u Trakiju. Ukratko, odlučili su naseliti to mjesto. Najprije su dakle upitali boga u Delfima i po njegovu savjetu izaslali su naseljenike iz svoje zemlje i od okolnih

stanovnika, a od ostalih Helena pozivali su, da ide, tko hoće, osim Jonjana, Ahejaca i još nekih drugih plemena. A vodila su ih kao osnivači naseobine tri Lakedemonjanina: Leont, Alkida i Damagon. Kad su stigli, utvrde iznova grad, koji se sad zove Herakleja, a daleko je od Termopila kojih četrdeset stadija, a od mora dvadeset. I pripremali su škverove i ogradili stranu prema Termopilama uza sam klanac, da bi ih mogli lako čuvati.

93. — Atenjani se poradi osnivanja toga grada najprije preplaše i pomisle, da se on podiže najviše protiv Eubeje, jer je odanle kratak prijevoz do Keneja na Eubeji. Zatim se ipak stvar svrši preko njihova očekivanja, jer im od toga grada nije zaprijetila nikakva opasnost. A uzrok je bio ovaj. Tesalci, koji su imali u vlasti te krajeve pa i one, na kojih se zemljištu osnivao grad, bojeći se, da se uz njih ne nastane vrlo moćni susjedi, uništavali su ih i neprestano su ratovali s mononaseljenim stanovnicima, dok ih ne istrijebiše, premda ih je u početku bilo i vrlo mnogo (jer je svatko s pouzdanjem onamo išao i, budući da su grad osnivali Lakedemonjani, držao ga je sigurnim). Međutim su baš sami lakedemonski poglavari, što su došli, nemalo sprečavali taj pothvat i smanjili broj ljudi preplašivši svijet svojom silovitom i donekle nečasnom upravom, tako da su ih naskoro susjedi mogli lakše svladati.

ATENSKA VOJNA PROTIV LEUKADE. DEMOSTENOV PORAZ U ETOLIJI

94. — Istoga ljeta i u isto vrijeme, u koje su se Atenjani zadržavali kod Mela, i oni Atenjani na trideset brodova, koji su se nalazili oko Peloponeza, najprije iz zasjede unište neku posadu u Elomenu u Leukadiji, a zatim pođu kasnije s većom vojskom na Leukadu: sa svima Akarnancima, koji su ih slijedili sa svom vojskom osim Enijađana, zatim sa Zakinčanima, Kefalenjanima i sa petnaest kerkirskih lađa. Leukađani mirovahu, premda su im pustošili zemlju izvan prevlake i unutar nje, gdje se nalazi i Leukada i svetište Apolonovo, jer ih je na to prisililo mnoštvo. Akarnanci su molili Demostena, da Leukađane opkoli zidom, držeći, da će ih lako prisiliti na predaju i riješiti se toga uvijek neprijateljskoga grada. No

Demosten se dade u to vrijeme uvjeriti od Mesenjana, da mu je dično, pošto je sakupio toliku vojsku, navaliti na Etolce, koji su neprijatelji Naupaktu, jer će, ako ih nadvlada, lako podvrći Atenjanima i ostalo tamošnje kopneno stanovništvo. Izjavljivali su, da je etolski narod doduše velik i ratoboran, ali stanuje po neutvrđenim selima, i to razdaleko, služi se lakom opremom i nije ga teško pokoriti, prije nego jedni drugima priteknu u pomoć. Svjetovali su mu, da navali najprije na Apodočane, zatim na Ofionjane, a poslije njih na Euritance, koji čine najveći dio Etolaca, sasvim su nerazumljiva jezika i, kako se govori, jedu prijesno meso, jer će mu se, ako te svlada, lako predati i ostali.

95. — Demosten se dade nagovoriti Mesenjanima za ljubav, a najviše, jer je mislio, da bi mogao bez atenske vojske s kopnenim saveznicima uz pomoć Etolaca doći kopnom k Beočanima kroz zemlju ozolskih Lokrana u dorski grad Kitinij, imajući s desna Parnas, dok ne siđe k Fočanima, za koje se činilo da će rado poći s njim u boj zbog negdašnjega trajnog prijateljstva s Atenjanima, ili da će ih i silom natjerati (Fočanima je odmah u susjedstvu Beotija). Digavši dakle sidra, otplovi uz obalu s čitavom vojskom od Leukade u Solij protiv volje Akarnanaca. Kako Akarnanci nisu prihvatili njegovu namjeru, koju im je saopćio, jer nije htio zidom zatvoriti Leukadu, zavojshti sam na Etolce s ostalom vojskom: s Kefalenjanima, Mesenjanima, Zakinčanima i sa tri stotine atenskih mornara s njihovih lađa (jer je petnaest kerkirskih brodova otišlo). Polazio je iz Eneona u Lokridi. Ti su ozolski Lokrani bili saveznici, i trebalo je da s čitavom vojskom pođu Atenjanima u susret prema unutrašnjosti zemlje. Budući da su bili susjedi Etolaca i jednake ratne opreme, činilo se, da će zajedno ratujući biti od velike koristi zbog iskustva u njihovu načinu boja i zbog poznavanja krajeva.

96. — Prenoći s vojskom u svetom gaju hrama Zeusa Nemejskoga, u kojem je, kaže se, poginuo pjesnik Heziod od tamošnjih stanovnika, kako mu je bilo prorečeno, da će ga to snaći u Nemeji. Podigavši se u zoru, putovao je u Etoliju. Prvi dan zauzme Potidaniju, drugi dan Krokilej, a treći Tihij, gdje je stao i poslao plijen u Eupalij u Lokridi. Namjeravao je da najprije pokori ostale krajeve i da se vrati u Naupakt,

a istom kasnije da zavojšti na Ofionjane, ako se ne bi htjeli predati. Etolcima nije ta priprema bila tajna ni onda, kad je prvi put o tom snovao, pa kad je vojska provalila, svi su s velikim mnoštvom išli u pomoć, tako da su priskočili u obranu i krajnji Ofionjani, koji dopiru do Malijskoga zaljeva, Bomijci i Kalijci.

97. — Mesenjani su Demostenu ovako nešto svjetovali kao i prije: upućivali su ga, da će pokorenje Etolaca biti lako i poticali ga, da ide što brže protiv sela i da ne čeka, dok se oni svi skupe i odupru, i neka kuša uvijek zauzimati selo, koje mu prvo dođe na put. On ih poslušao i pouzdavši se u sreću, kako mu se ništa nije stajalo na put, nije pričekao Lokrane, koji su mu imali priteći u pomoć (jer mu je najviše trebalo lakih strijelaca), nego je napredovao protiv Egitija, na koji je navalio i osvojio ga na juriš, jer su ljudi potajno umakli i smjestili se na brežuljcima poviše grada. Grad je ležao na uzvisinama otprilike osamdeset stadija daleko od mora. A Etolci (jer su već bili došli u pomoć do Egitija) stanu navaljivati na Atenjane i saveznike trčeći s brežuljaka svaki od druguda i bacati na njih koplja. Kad bi atenska vojska navaljivala, uzmicali su, a kad bi ona uzmicala, bili su joj za petama. I dugo je vremena trajala takva bitka, sad u progno-njenju, sad u uzmicanju, u čemu su obojem Atenjani bili slabiji.

98. — Dok su im dakle strijelci imali strelica i mogli se njima služiti, odupirali su se (jer su Etolci ljudi lako oružani, koji bi popostajali pred atenskim strelicama). A kad je zapovjednik strijelaca poginuo, oni se rasprše, a bili su i izmoreni, jer ih je dugo vremena tištao isti bojni napor. Etolci su im bili za leđima i bacali na njih koplja, tako da su napokon okrenuli leđa i stali bježati. Kako su upadali u klance bez izlaza i dolazili u mjesta, koja nisu poznavali, pogibali su. I vodič im je Hromon Mesenjanin upravo umro na putu. Etolci, ljudi brzonomi i lako oružani, mnoge su ondje na bijegu, idući im za stopama, dostizali i, gađajući ih kopljima, ubijali a većinu, koji su zalutali s puta i zašli u šumu, odakle nisu nalazili izlaza, donijevši vatre okružili i spaljivali.

Svakovrsni bijeg i propast snađe atensku vojsku, a oni, koji su preživjeli, jedva uteku do mora i do Eneona u Lokridu,

odakle su i pošli. Poginuše mnogi od saveznika a od samih Atenjana oko sto i dvadeset oklopnika. Tolika ih propadne množina u cvijetu mladosti, a ti su bili baš najbolji ljudi u ovom ratu iz atenske države. Pogine i jedan vojskovođa, Proklo. Poginule vojnike dobiju Atenjani po ugovoru od Etolaca, da ih sahrane, zatim se vrate u Naupakt i kasnije otplove ladama u Atenu. Demosten ostane kod Naupakta i u onim krajevima bojeći se Atenjana poradi tih događaja.

ATENJANI RATUJU PROTIV LOKRANA, A ETOLCI PROTIV NAUPAKTA. ČIŠĆENJE DELA

99. — U isto vrijeme i Atenjani oko Sicilije doplove u Lokridu i kod nekog iskrcavanja svladaju Lokrane, koji su skočili u obranu, i osvoje tvrđavicu, koja je bila na rijeci Haleku.

100. — Istoga ljeta Etolci, pošto su prethodno poslali kao poslanike u Korint i Lakedemon Tolofa Ofionjanina, Borijada Euritanca i Tizandra Apodočanina, predobiju ih, tako da su im poslali vojsku protiv Naupakta, zato, što su oni pozvali Atenjane. Lakedemonjani izašalju nekako ujesen tri tisuće savezničkih oklopnika. Od tih je bilo pet stotina iz Herakleje, koja je tada bila novoosnovani grad kod Trahina. Vojskom je zapovijedao Spartanac Euriloh, a pratili su ga Spartanci Makarije i Menedajje.

101. — Kad se vojska skupila u Delfima, poslao je Euriloh glasnika k ozolskim Lokranima, jer je preko njih vodio put u Naupakt, a ujedno ih je htio odvojiti od Atenjana. Najviše su za njih radili od Lokrana Amfišani bojeći se zbog neprijateljstva Fočana. Oni prvi dadu taoce i nagovore ostale, koji su se bojali provale vojske, da ih i oni dadu; najprije dakle nagovore svoje susjede Mionce (jer je tu najteže provaliti u Lokridu), zatim Ipnjane, Mesapljane, Tritejane, Halejane, Tolofonjane, Hešane i Eančane. Ti su svi zajednički i ratovali, a Opljani dadu taoce, ali ih nisu slijedili. Hijejani nisu dali talaca, prije nego su im zauzeli selo po imenu Polis.

102. — Kad je sve bilo spremno i kad je taoce smjestio u dorskom Kitiniju, napredovao je s vojskom prema Naupaktu

kroz Lokransku zemlju i zauzeo im usput Eneon i Eupalij, jer se nisu htjeli predati. Kad su stigli u Naupaktiju i kad su im ujedno Etolci došli u pomoć, stali su pustošiti zemlju te su zauzeli predgrađe, koje je bilo neutvrđeno. Kad su prispjeli do korintske naseobine Molikrija, koja je bila podložna Atenjanima, zauzmu je. Atenjanin Demosten (koji se poslije uz-maka iz Etolije slučajno još zadržavao oko Naupakta) unaprijed sazna za tu vojsku i, pobjavši se za grad, dođe i nagovori Akarnance — teško doduše poradi njegova odlaska iz Leukade — da pomognu Naupaktu. Oni pošalju s njim na brodovima tisuću oklopnika, koji stigavši onamo spase grad, jer je bila opasnost, da se grad ne će moći odupirati zato, što je zid bio dug, a branitelja malo. Kad su Euriloh i njegovi drugovi saznali, da je vojska unišla u grad i da je nemoguće zauzeti grad na juriš, vrate se, ali ne u Peloponez, nego u Eolidu, koja se sad zove Kalidon i Pleuron, i u tamošnja mjesta i u Proshij u Etoliji. Ampračani naime dođu k njima i nagovore ih, da navale s njima na amfiloški Arg i ostalu Amfilohiju, a tako i na Akarnaniju, govoreći im, ako njih nadvladaju, da će svi kopneni stanovnici postati saveznici Lakedemonjana. Euriloh se dade nagovoriti i ostavivši Etolce mirovao je s vojskom u tim krajevima, dok ne bude trebalo pomagati Ampračanima, kad udare s vojskom na Arg. I svršavalo se ljeto.

103. — Slijedeće zime Atenjani na Siciliji zajedno s helenskim saveznicima i sa Sikulcima, kojima su nasilu vladali Sirakužani, a koji su bili njihovi saveznici, ali su se odmetnuli (od Sirakužana) i ratovali skupa s Atenjanima, napadahu sicilski gradić Inesu, kojega su tvrđavu držali Sirakužani, a kad ga nisu mogli zauzeti, počnu odilaziti. Kod tog uz-maka Sirakužani iz utvrde navale na zalaznice atenskih saveznika, koje su se povlačile, i nasrnuvši na njih nagnaju jedan dio vojske u bijeg i ubiju ne malo njih. Poslije toga se Lahet i Atenjani s brodova iskrcaju na nekoliko mjesta u Lokridi duž rijeke Kaikina, svladaju u boju oko trista Lokrana, koji su pod Proksenom Kapatonovim skočili na obranu, i otevši im oružje vrate se.

104. — Iste zime očiste i Atenjani Del prema nekom pro-roštvu. Očistio ga je prije i silnik Pizistrat, ali ne čitav, nego

kolik se dio otoka mogao pregledati od hrama. A tada je sav bio očišćen na ovaj način: Koliko je bilo ljesova pokojnikâ na Delu, sve su povadili i ubuduće zabranili, da na otoku nitko ne smije niti umrijeti niti se roditi, nego da ih otpremaju pri-jeko na Reneju. Reneja je tako malo udaljena od Dela, da ju je samski silnik Polikrat, koji je neko vrijeme imao moćnu mornaricu i zagospodovao ostalim otocima te zauzeo i Reneju, posvetio delskom Apolonu i svezao je lancem uz Del. Atenjani su tada proslavili prvu petogodišnjicu poslije očišćenja (Del-ske igre). A bijaše i u starini nekoć na Delu veliki zbor Jonjana i okolnih otočana. Sa ženama i djecom učestvovali su na svečanostima, kao što sad Jonjani pribivaju svetkovini Efe-zijâ. Priređivalo se ondje i natjecanje u tjelovježbi i u glazbi, i gradovi su izvodili kola. A najviše dokazuje Homer, da je tako bilo, u ovim stihovima, koji su iz uvodne pjesme u čast Apolonu:

*Inače Del ti srce razveseli najviše, Febe,
Gdjeno se skupe dugohalje Jonjani brojni kod tebe
Cestom idući tvojom sa djecom i ženama svojim.
Tu te se sjete i šakanjem, plesom i premilom pjesmom
Razveseljuju tebe, kad boreći takmit se stanu.*

A da je bilo i natjecanja u glazbi i da su onamo polazili, da se natječu, opet dokazuje u ovim stihovima, koji su iz iste uvodne pjesme. Pošto je opjevao delsko žensko kolo, svršavao je ovim riječima, u kojima se i sebe sjetio:

*Hajdete dakle, s Artemidom milostiv bio Apolon,
A vi sve da ste zdravo! I poslije se sjetite mene,
Kad pozemljara od ljudi netko prisprije drugi
Ovamo i vikne glasno bijede se napativ teške:
»Djevojke, koji vam od svih pjevača najdraži čovjek
Dolazi ovamo te se veselite najviše njemu?«
Sve odgovorite sretne jednim radosnim glasom:
»Čovjek slijepac, koji u vrletnom stanuje Hiju.«*

Toliko je Homer posvjedočio, da je i u davnini bio na Delu velik zbor i svečanost. A kasnije su otočani i Atenjani uz žrtve slali onamo plesna kola. Natjecanja i najviše svečanosti dokinuše, vjerojatno, nesreće, dok nisu tada Atenjani priredili uz natjecanje i konjske utrke, kojih prije nije bilo.

DEMOSTEN POBIJEDI PELOPONEŽANE I AMPRAČANE
KOD OLPĀ I IDOMENĀ. SAVEZ AKARNANACA
I AMPRAČANA

105. — Iste zime Ampračani, kako su obećali Eurilohu i zadržali njegovu vojsku, povedu vojnu na amfiloški Arg sa tri tisuće oklopnika. Provalivši u Argeju zauzmu Olpe, jaku tvrđavu na brežuljku uz more, koju su nekoć podigli Akarnanci i njom se služili kao zajedničkim sudištem. Daleko je od argivskoga grada, koji je na moru, otprilike dvadeset i pet stadija. Akarnanci pođu jedni u pomoć Argu, a drugi se utabore u Amfilohiji u onom kraju, koji se zove Krene, pazeći na Peloponežane pod Eurilohom, da se neopaženo ne združe s Ampračanima. A i k Demostenu, koji je vodio Atenjane protiv Etolije, pošalju poruku, da im bude vođom, a isto tako i k dvadeset atenskih brodova, koji su se upravo nalazili oko Peloponeza i kojima je zapovijedao Aristotel Timokratov i Hjerofant Antimnestov. I Ampračani kod Olpa pošalju glasnika u svoj grad pozivajući građane, da im pomognu sa svom snagom, bojeći se, da se Eurilohova vojska ne će moći probiti kroz akarnansku zemlju, pa će oni ili osamljeni morati zametnuti boj ili im, ako budu htjeli uzmicati, ne će to biti sigurno.

106. — Čim su Peloponežani pod Eurilohom saznali, da su došli Ampračani iz Olpa, podigavši se iz Proshija žurili su se u pomoć. Prešavši preko Aheloja, napredovali su kroz Akarnaniju, koja je bila nezaštićena, jer su Ampračani pošli u pomoć Argu; imali su zdesna stračanski grad i njihovu posadu, a slijeva ostalu Akarnaniju. I prešavši stračansku zemlju, napredovali su kroz Fitiju i dalje kroz Medeon duž granice, zatim kroz Limneju. Uđu u agrejsku zemlju, koja nije više pripadala Akarnaniji, ali je bila s njom u prijateljstvu. Domo-gavši se gore Tijama, koja pripada Agrejcima, prolazili su njom, sašli u Argeju već noću i, prošavši zatim neopaženo između argivskoga grada i akarnanske straže kod Krena, sjedine se s Ampračanima u Olpama.

107. — Kad su se sjedinili, postave se u osvit dana protiv t. zv. Metropole i udare tabor. Atenjani stignu sa dvadeset brodova ne mnogo kasnije u Amprački zaton, da pomognu

Argivcima, a Demosten prisprije sa dvjesto mesenskih oklopnika i sa šezdeset atenskih strijelaca. Lađe su bile usidrene kod Olpa uz brežuljak s morske strane. Akarnanci i malo Amfilošana (jer su većinu Ampračani silom zaustavljali) već su se sastali kod Arga i spremali da se pobiju s protivnicima. Za vođu čitave savezničke vojske izaberu Demostena uz svoje vojskovođe, a on ih dovede blizu Olpa i tamo se utabori. Velika je uvala razdvajala vojske. Pet su dana mirovali, a šestoga se oboji stanu vrstati za boj. Budući da je peloponeska vojska bila veća i mogla ih obuhvatiti, Demosten se poboja, da ga ne zaokruže, pa zato u nekom klancu, zaraslu šikarom, smjesti u zasjedu oklopnike i lakooružanike, svega oko četiri stotine, da se odanle, gdje bi im protivnici bili nadmoćniji, maknu za samoga boja i dođu im za leđa. Kad su se oboji spremili, zametnu se bitka. Demosten je stajao na desnom krilu s Mesenjanima i s nešto Atenjana, a ostalo su zapremali Akarnanci, kako su bili svrstani po odjelima, i amfiloški kopljometnici, koji su učestvovali u boju. Peloponežani i Ampračani bili su svrstani izmiješano osim Mantinejana. Ti su bili zajedno više na lijevom krilu, ali ne na kraju, jer je krajnje lijevo krilo zauzimao Euriloh i njegovi vojnici prema Mesenjanima i Demostenu.

108. — Kad je već došlo do boja izbliza, zaokruže ih Peloponežani krilom i stanu okruživati desno krilo protivničko. Tada ih Akarnanci iz zasjede, pošto su im došli s leđa, napadnu i natjeraju u bijeg, tako da nisu izdržali ni u obrani, nego su preplašeni povukli veći dio vojske u bijeg. Kad su vidjeli gdje stradavaju Eurilohove čete i najjača vojska, bojali su se još mnogo više. Mesenjani, koji su tu bili s Demostenom, izvrše veći dio posla. Ampračani i oni na desnom krilu pobjeđivahu čete nasuprot sebi i proganjahu ih prema Argu, jer su bili i najratoborniji od ljudi onih krajeva. Ali kad su na povratku gledali većinu vojske potučenu i kad su im ostali Akarnanci sjedili za vratom, teško su se mogli spasiti u Olpe; mnogi od njih poginu, jer su navaljivali neuredno i bez svakoga zapta osim Mantinejana, koji uzmaknu u najboljem redu od sve vojske. I boj se svršavao kasno uveče.

109. — Budući da su poginuli Euriloh i Makarije, sutradan preuzme zapovjedništvo Menedaije. Kako su tad pretr-

pjeli veliki poraz, bio je u neprilici, na koji će način ostati i izdržati opsadu zatvoren i s kopna i s mora atičkim lađama, ili, ako i bude uzmicao, kako će se spasiti. I zapodjene pregovore o primirju i povratku s Demostenom i akarnanskim vojskovođama i ujedno, da pokupi poginule. Oni im vrate poginule i sami podignu pobjedni znak pa saberu svoje mrtve, njih oko tri stotine. Povratak ne ugovore javno sa svima, nego Demosten i njegovi akarnanski vojskovođe s Mantinejanima, Menedajem, ostalim zapovjednicima Peloponežana i s onima, koji su od njih bili najugledniji, potajno ugovore, da se što brže vrate. Htjeli su osamiti Ampračane i plaćeničko mnoštvo i željeli su ocrniti Peloponežane pred tamošnjim Helenima, da su ih izdali i učinili, kako je za njih probitačnije. Oni pokupe mrtvace i pokapali su ih najbrže što su mogli, a oni, kojima je bilo dopušteno, spremali su se potajno na povratak.

110. — Demostenu i Akarnancima bude javljeno, da Ampračani iz grada na prvu vijest iz Olpa idu u pomoć sa svom vojskom kroz amfilošku zemlju želeći se združiti s onima u Olpama, a ništa ne znaju, što se dogodilo. Demosten odmah pošalje jedan dio vojske, da u zasjedi zaposjedne putove i unaprijed zauzme čvrsta mjesta, a ujedno se s ostalom vojskom spremao da krene protiv neprijatelja.

111.— Međutim Mantinejani i oni, s kojima je bio sklopljen ugovor, izađu pod izlikom, da skupljaju zelenje i suharke, i potajno su odlazili u malim skupinama i usto sabirali ono, poradi čega su tobože izašli. A kad su već odmakli daleko od Olpa, brže su se udaljivali. Čim su Ampračani i ostali, koji nisu izašli skupa s njima, saznali, da su otišli, krenu i sami i trkom su trčali hoteći ih dostići. Akarnanci su najprije mislili, da svi odilaze bez prethodnog ugovora, pa su progonili isto tako i Peloponežane; na neke od samih vojskovođa, jer su ih sprečavali i govorili, da su s onima sklopili ugovor, izbacili netko koplje pomislivši, da su izdani. Zatim su ipak Mantinejane i Peloponežane puštali, a Ampračane ubijali. Uvelike su se prepirali i bili u neizvjesnosti, da li je tko Ampračanin ili Peloponežanin. I ubiju ih oko dvjesta, a ostali se bijegom spase u susjednu Agraidu, gdje ih primi agrejski kralj Salintije, jer im je bio prijatelj.

112. — Ampračani iz grada dođu do Idomenâ, a to (Idomene) su dva visoka brežuljka. Kad je zanoćilo, veći brežuljak potajno prije zaposjednu oni vojnici, koje je Demosten unaprijed poslao od vojske, a na manji se prije popnu Ampračani i tu su prenoćili. Demosten je nakon večere krenuo, a tako i ostala vojska odmah svečera, on sam s polovinom vojske klancem, a ostala vojska preko amfiloških gora. U osvit napadne još na ležajima Ampračane, koji nisu još bili doznali, što se dogodilo, nego su štaviše mislili, da su to njihovi. Demosten navlaš svrsta Mesenjane prve i nalagaše im, da ih pozdrave dorskim jezikom i da prednjim stražama uliju pouzdanje, a ktomu ih ne će moći vidjeti u lice, jer je još noć. Čim ih dakle napadne vojskom, natjeraju ih u bijeg i mnoge ondje ubiju, a ostali udare bježati u planine. Kako su putovi bili prije zaposjednuti i Amfilošani su osim toga poznavali svoju zemlju i bili lako oružani protiv njih kao oklopnika, a oni je opet nisu poznavali te nisu znali, kamo da udare, pogibali su upadajući u prodore i nailazeći na prije postavljene zasjede. Udarivši u bijeg na sve strane, jedni okrenu i prema moru, koje nije bilo daleko, pa kad ugledaju atičke lađe gdje plove uz obalu, dok se vodila bitka, zaplivaju prema njima pomislivši u časovitom strahu, da im je bolje, ako već moraju, poginuti od mornara na lađama nego od barbara i najljućih neprijatelja Amfilošana. Ampračani dakle nastradaju na takav način, i malo ih se od mnogih spase u grad. Akarnanci skinu oružje s poginulih, podignu pobjedne znakove i vrate se u Arg.

113. — Sutradan im od Ampračana, koji su iz Olpa pobjegli k Agrejcima, dođe glasnik, da traži izručenje poginulih, koje su poubijali iza prve bitke, kad su bez ugovora odilazili zajedno s Mantinejanima i drugima, koji su sklopili ugovor. Ugledavši oružje Ampračana iz grada, glasnik se čudio njegovoj množini, jer nije znao za nesreću, nego je mislio, da će to oružje njihovih vojnika. I netko ga upita, što se čudi i koliko ih je poginulo, misleći, da je to glasnik onih u Idomeni. A on reče, da ih je poginulo oko dvije stotine. Onaj, koji je pitao, prihvativši reče: »Nikako se ne čini, da je ovo ovdje oružje od dvjesta vojnika, nego ga je više nego od tisuću.« Onaj opet reče: »Nije zaista oružje naših suboraca.« A ovaj odgovori: »Jest, ako ste se baš vi jučer borili na Idomeni.« — »Ali mi se ni s kim nismo borili jučer, nego prekjučer za

uzmaka«. — »A mi smo se bar borili jučer s onim Ampračanima, koji su iz grada pošli u pomoć.« Kad je glasnik to čuo i saznao, da je pomoć iz grada uništena, zajaukne i izvan sebe zbog veličine tadašnjih zala odmah ode neobavljena posla i nije više tražio poginule. To je doista bila najveća nesreća u ovom ratu, koja je zadesila jedan helenski grad u tako malo dana. Nisam označio broj poginulih, jer se spominje nevjerovatno mnoštvo u poredbi s veličinom grada. Znam zacijelo: da su Akarnanci i Amfilošani po savjetu Atenjana i Demostena htjeli navaliti na Amprakiju, bili bi je zauzeli na prvi bojni poklik. A sad se preplaše, da im ne bi Atenjani, ako je budu imali u vlasti, bili još opasniji susjedi.

114. — Poslije toga treći dio otetoga plijena dadu Atenjanima, a ostalo razdijele po gradovima. Atenski dio plijena bude za plovidbe otet, a što je sad pohranjeno u atičkim hramovima, trista potpunih oprema, to je bilo izlučeno za Demostena, koji je s njima doplovio. I tako mu je poslije nesreće u Etoliji postao od toga čina povratak sigurniji. Atenjani na dvadeset brodova odu u Naupakt. Čim su Atenjani i Demosten otišli, Akarnanci i Amfilošani ugovore povratak Ampračanima i Peloponežanima, koji su pobjegli k Salintiju i Agrejčima iz Enijada, kamo su se i preselili od Salintija. Za buduće vrijeme sklope Akarnanci i Amfilošani s Ampračanima ugovor i savez na sto godina uz ove uvjete: da ne ratuju ni Ampračani s Akarnancima protiv Peloponežana ni Akarnanci s Ampračanima protiv Atenjana, nego da pomažu na neki način jedni drugima, i da Ampračani vrata koliko god imaju amfiloških mjesta ili talaca i da ne pomažu gradu Anaktoriju, koji je neprijatelj Akarnancima. Ugovorivši to, obustave rat. Poslije toga odašalju Korinčani svoju posadu od oko tri stotine oklopnika u Amprakiju pod zapovjedništvom Ksenoklida Eutiklova. Oni stignu nakon teška putovanja kopnom. S Amprakijom se tako dogodilo.

ATENJANI VOJUJU NA SICILIJU. PROVALA VULKANA ETNE

115. — Atenjani na Siciliji iskrcavaju se iz lađa iste zime u Himereji sa Siciljanima, koji su iz unutrašnjosti provalili preko granica himerejskih; zatim otplove prema Eolovim otocima. A kad su se vratili u Regij, zateknu tamo atenskoga vojskovođu Pitodora Izolohova kao Lahetova namjesnika na brodovima, kojima je on zapovijedao. Saveznici naime sa Sicilije doplovivši u Atenu sklonu Atenjane, da im pomognu i više lađa, jer su Sirakužani gospodari njihove zemlje, a na moru pritisnuti zbog maloga broja lađa spremaju se sakupiti brodovlje, jer ne će više to mirno gledati. Atenjani su napunili četrdeset lađa ljudima, da ih pošalju njima, jer su u jednu ruku mislili, da će se tako rat ondje brže svršiti, a u drugu ruku, jer su htjeli vježbati mornaricu. Odašalju dakle jednoga od vojskovođa, Pitodora, s nekoliko lađa, a Sofokla Sostratidova i Eurimedonta Tuklova kanili su odaslati s više lađa. Pitodor, koji je već zapovijedao Lahetovim lađama, navali s njima na koncu zime na lokransku tvrđavu, koju je prije jednom osvojio Lahet. No Lokrani ga pobijede u boju, i on se vrati natrag.

116. — Na početku istoga proljeća provali vatrena rijeka iz Etne, kao i prije. I uništi nešto zemlje Katanjanima, što stanuju ispod gore Etne, koja je najveća planina na Siciliji. Kaže se, da se ta provala dogodila pedeset godina poslije prve, a u svemu je Etna triput provalila, otkako Heleni stanuju na Siciliji. To se dogodilo te zime, i svršavala se šesta godina ovom ratu, koji je opisao Tukidid.